



DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 19 marca 2025 r.

Poz. 2540

UCHWAŁA NR VI/70/2025 RADY MIEJSKIEJ W PYZDRACH

z dnia 7 marca 2025 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465, 1572, 1907, 1940) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), Rada Miejska w Pyzdrach, po uzyskaniu pozytywnej opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu, uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Pyzdr.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

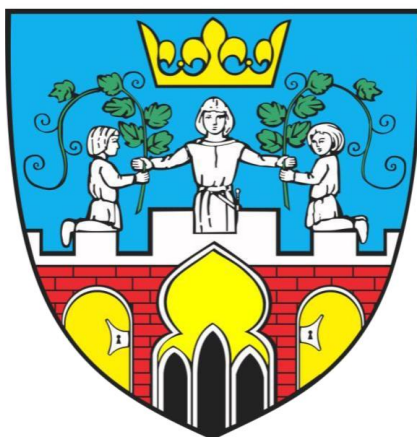
Przewodnicząca Rady
(-) Justyna Sosnowska

Załącznik do uchwały Nr VI/70/2025

Rady Miejskiej w Pyzdrach

z dnia 7 marca 2025 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
DLA GMINY I MIASTA PYZDRY
na lata 2025-2028**



Opracował: Sebastian Mazurkiewicz

2024

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pызdry na lata 2025-2028**SPIS TREŚCI**

1. Wstęp.....	4
1.1. Gmina Pызdry.....	4
1.2. Rys historyczny miasta i okolicy.....	5
1.3. Świadomość potrzeby gminnego programu opieki nad zabytkami.....	6
1.4. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami.....	6
1.5. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	7
1.5.1. Konstytucja RP.....	7
1.5.2. Ustawa o samorządzie gminnym.....	7
1.5.3. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.....	7
2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	8
2.1. Zasadnicze uwarunkowania prawne w relacji z gminnym programem opieki nad zabytkami.....	8
2.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z innymi opracowaniami związanymi z opieką nad zabytkami.....	11
2.2.1. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami.....	11
2.2.2. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego.....	12
2.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.....	13
2.2.4. Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim.....	15
2.2.5. Wielkopolski Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami.....	17
2.2.6. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego.....	17
2.2.7. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wrzesińskiego.....	18
2.2.8. Strategia rozwoju powiatu wrzesińskiego do roku 2023.....	19
3. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy i Miasta Pызdry.....	20
3.1. Zabytki nieruchome.....	20
3.1.1. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy (wpisane do rejestru zabytków).....	24
3.1.2. Gminna ewidencja zabytków.....	25
3.2. Zabytki ruchome.....	32
3.3. Obszarowe wpisy do rejestru zabytków.....	33
3.4. Zabytkowe cmentarze.....	34
3.5. Zabytki archeologiczne.....	35
3.5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.....	35
3.5.2. Wykaz stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej.....	35
3.5.3. Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych.....	35
3.6. Muzea.....	36
3.6.1. Muzeum Regionalne Ziemi Pызdrskiej w Pызdrach.....	36
3.7. Miejsca pamięci narodowej.....	36
3.7.1. Definicja miejsca pamięci narodowej.....	36
3.7.2. Groby wojenne i groby weteranów.....	37
3.8. Zabytkowe parki.....	38
3.9. Formy ochrony przyrody.....	38
3.9.1. Rezerwaty przyrody.....	38
3.9.2. Parki krajobrazowe.....	38

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

3.9.3.	Obszary chronionego krajobrazu.....	38
3.9.4.	Pomniki przyrody	39
4.	Uwarunkowania wewnętrzne opieki nad zasobami dziedzictwa i krajobrazu kulturowego na obszarze Gminy i Miasta Pyzdry.....	40
4.1.	Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków.....	40
4.1.1.	Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.....	40
4.2.	Obszary największych zagrożeń dla zabytków	41
4.2.1.	Analiza szans i zagrożeń stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Pyzdry	44
4.3.	Szlaki turystyczne.....	45
4.4.	Uwarunkowania wynikające ze Strategii Rozwoju Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2021-2025.....	45
4.5.	Uwarunkowania wynikające z Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	45
4.6.	Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązujących na terenie Gminy i Miasta Pyzdry	46
5	Część programowa Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami: priorytety, działania i sposoby ich realizacji...	50
5.1.	Cel strategiczny gminnego programu opieki nad zabytkami	50
5.2.	Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami	50
5.3.	Działania służące realizacji priorytetów.....	50
6.	Instrumentarium realizacji oraz monitoring powiatowego programu opieki nad zabytkami	53
6.1.	Instrumentarium realizacji	53
7.	Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami...	55
8.	Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami...	57

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

1. WSTEP

1.1. Gmina Pyzdry

Gmina Pyzdry położona jest w wschodniej części województwa wielkopolskiego w powiecie wrzesińskim. Siedziba gminy, miasto Pyzdry leży nad rzeką Wartą, która przecina obszar gminy ze wschodu na zachód. Część północna gminy leży na skraju Równiny Wrzesińskiej. Część południowa gminy leży na skraju Równiny Rychwalskiej. Rzeką Wartą płynie obniżeniem pomiędzy wspomnianymi równinami, zwanym Kotliną Konińską. Zachodnią granicę gminy stanowi rzeka Proсна, lewy dopływ Warty.

Centrum miasta Pyzdry rozpościera się na prawym, wysokim brzegu Warty. To tutaj znajduje się najstarsza zabudowa wraz z cennymi zabytkami architektury (klasztor pofranciszkański, fara, zamek).

Gmina leży w południowo-wschodniej części powiatu wrzesińskiego, graniczy z następującymi gminami:

- od zachodu z gminą Żerków,
- od północy z gminą Kołaczkowo,
- od wschodu z gminami Łądek i Zagórów,
- od południa z gminą Gizalki.

Sieć osadniczą gminy tworzy miasto Pyzdry, które położone jest w północnej części gminy. Powierzchnia miasta i gminy wynosi 137,9 km², z tego na miasto przypada 12,16 km².

Mapa gminy Pyzdry

źródło: www.pl.wikipedia.org/wiki/Pyzdry



Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028**1.2. Rys historyczny miasta i okolicy**

Najstarsza wzmianka o Pyzdrach odnotowana została w 1232 r. w Kronice Wielkopolskiej. Dotyczyła walk wielkopolsko - śląskich i wyprawy Henryka Brodatego w głąb Wielkopolski. Pyzdry, położone nad brzegiem Warty, po raz pierwszy w źródłach jako miasto wspomniano w 1257 r. Prawo lokacyjne zawdzięczają wielkopolskiemu księciu Bolesławowi Pobożnemu. Miasto było lokowane jako własność książęca, prawdopodobnie przed 29 listopada 1257 r. Powstanie Pyzdr należy w pewnym stopniu wiązać z rozwojem gospodarczo - demograficznym Wielkopolski i zmianami osadniczymi w dolinie Warty, zwłaszcza po wielkiej powodzi w 1250 r. oraz upadkiem starego ośrodka plemiennego, następnie grodu kasztelańskiego w Łądzie. Nazwa miasta pochodzi prawdopodobnie od łacińskiego słowa - pistrinum - określającego młyn poruszany stąpaniem. Ze względu na usytuowanie nad Wartą, wykorzystywano naturalne spadki budując tamy, groble i młyny. W dokumentach spotykamy nazwę Pyzdr w kilkunastu odmianach, takich jak: Pyzder, Pyzdra, Pisdri, Peisern. Pyzdry były jednym z najstarszych miast Wielkopolski, powstały w czasie wielkiej reformy municypalnej w połowie XIII stulecia. W 1331 r. Pyzdry, wówczas jedno z największych miast Wielkopolski, zostały zdobyte przez Krzyżaków, którzy miasto i zamek złupili i spalili. Zapis w kronice Jana Długosza mówi o tym, że w Pyzdrach przebywał wówczas książę Kazimierz Wielki, o którego pobycie dowiedzieli się Krzyżacy będący wówczas w pobliskiej Słupcy. Uratowanie życia poprzez pomoc w ucieczce przyszłego króla miało spowodować srogie potraktowanie miasta i jego mieszkańców przez Krzyżaków jak i późniejszą pomoc ze strony Kazimierza przy jego odbudowie. Kazimierz Wielki odbudował zamek jako gotycką budowlę ceglana, a miasto otoczył murami. Pyzdry były siedzibą starostwa grodowego. W 1383 r. miasto było oblegane i zdobyte szturmem przez rycerstwo polskie; podczas szturm było użyte, po raz pierwszy w Polsce, działo. Prawo magdeburskie miastu nadał król Władysław Jagiełło w dniu 27 maja 1403 r. W 1656 r. Pyzdry zostały zniszczone przez Szwedów, w 1707 r. wyłudniły się wskutek zarazy, a w 1768 r. miasto zniszczyły wojska rosyjskie, ścigające konfederatów barskich. Do rozbiorów Pyzdry były miastem powiatowym w województwie kaliskim. W 1818 r. został zlikwidowany powiat pyzdrowski. W dniu 29 kwietnia 1863 r. powstańcy pod dowództwem Edmunda Taczanowskiego stoczyli pod Pyzdrami zwycięską bitwę z wojskami carskimi. W 1870 r. utraciły prawa miejskie, odzyskane w 1919 r. Pograniczne położenie wpływało na częste zmiany przynależności administracyjnej. Do 1932 r. Pyzdry były w powiecie słupeckim, w latach 1932-48 w powiecie konińskim, od 1948 do 1975 r. w powiecie wrzesińskim, a w podziale wojewódzkim do 1938 r. były w województwie łódzkim, później do 1975 r. w województwie poznańskim. W latach 1954 i 1973 zmniejszono rozległość dawniej terytorium miasta o 23,5 km². Zasadniczym elementem w dziejach samorządu miejskiego była m.in. pieczęć z wizerunkiem herbu. Herb poprzez stulecia ulegał nieznacznym metamorfozom plastycznym. Najstarsze wyobrażenie przedstawiało fragment ceglanego blankowanego muru miejskiego wraz z dwiema furtkami. Na murze przedstawiono ukoronowaną postać, usytuowaną centralnie poniżej muru. Po bokach tej postaci widoczne były dwie ludzkie klęczące postaci. W rysunku na pieczęci starano się udokumentować fakt nadania praw miejskich, ich fundatora lub świętego patrona. Była to duża - majestatyczna pieczęć używana do opatrywania ważnych dokumentów miejskich. Za Bolesława Pobożnego Pyzdry otrzymały prawo niemieckie, czyli gminę miejską opartą na prawie magdeburskim. Ten sam książę w 1277 r. sprowadził Franciszkanów i osiedlił ich w Pyzdrach, wystawiając im konwent i kościół pod wezwaniem Ściepła głowy św. Jana Chrzyciela. Przemysł II, książę wielkopolski, uwolnił mieszczan pyzdrowskich w 1283 r. od opłaty myta w obrębie księstwa, a w 1290 r. ufundował w mieście szpital przy kościele św. Ducha. Pyzdry bardzo wiele zawdzięczają Kazimierzowi Wielkiemu. Miasto po lokacji po raz pierwszy doznało wielkich zniszczeń w 1331 r., gdy padło pastwą płomieni w czasie wielkiej rejsy krzyżackiej. Krzyżacy wówczas mieli na celu pochwylenie syna Łokietka, królewicza Kazimierza, który przebywał w Pyzdrach jako zastępca króla na Wielkopolskę. Królewicz jednakże przeniknął plan Krzyżaków i opuścił miasto. Ażeby nie narazić miasta na złupienie i zniszczenie mieszczanie rozpoczęli układy z Krzyżakami. W czasie toczących się układów, wtargnęli Krzyżacy niespodziewanie przez inną bramę. Zabrali kilkanaście osób spośród mieszczaństwa i załogi grodu, złupili i spalili

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

doszczętnie miasto. Spłonął kościół i klasztor Franciszkanów, skąd udało się wynieść Najświętszy Sakrament do szpitala leżącego za miastem. W mieście ocalał tylko kościół parafialny, z którego Krzyżacy zabrali niezwykle cenny obraz Najświętszej Panny Maryi. Kazimierz Wielki odbudował zniszczone przez Krzyżaków miasto. Już w 1333 r. postawił warowny zamek z kamienia i cegły, a także otoczył miasto obronnymi murami. W kolejnych latach wystawił Franciszkanom nowy kościół i klasztor, a mieszkańcom ułatwił handel z Toruniem. Stary zamek królewski przetrwał długie wieki i różne przechodził koleje losu, dopiero w czasie zaborów przebudowali go Prusacy na warowne więzienie. Pomimo, że zniszczony i przebudowany, stoi jednak do dnia dzisiejszego.

1.3. Świadomość potrzeby gminnego programu opieki nad zabytkami

Dziedzictwo kulturowe, to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń jak i naszych czasów. Do dziedzictwa kulturowego oprócz dziedzictwa archeologicznego, architektonicznego i dziedzictwa sztuki zaliczamy także przejawy życia takie jak np. formy gospodarowania, przejawy rozwoju społeczności i inne elementy stanowiące o naszej kulturze.

Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców. Dbanie o należyty stan i atrakcyjny wygląd zabytków jest naszym obywatelskim obowiązkiem. Rewitalizacja poszczególnych obiektów jak również całych zespołów zabudowy jest szansą na ich uratowanie. W takich przedsięwzięciach pomagać ma gminny program opieki nad zabytkami, przewidziany przez ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami, oraz wynikający ze społecznej potrzeby. W programie wskazuje się aspekty dziedzictwa kulturowego gminy, które należy chronić i objąć opieką. Jest także czynnikiem w upowszechnianiu wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o dobrą kondycję substancji zabytkowej. Samorząd gminny dba o swoje zabytki oraz wspomaga innych właścicieli zabytków na swoim terenie. Dzięki temu gmina staje się piękna dla mieszkańców i atrakcyjna dla turystów.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025 - 2028, to trzeci gminny program opieki nad zabytkami. Pierwszy na lata 2013-2016 został wprowadzony przez Radę Miejską w Pyzdrach uchwałą nr XXIV/200/2013 z dnia 28 czerwca 2013 r.; drugi na lata 2020-2023 został wprowadzony przez Radę Miejską w Pyzdrach uchwałą nr XI/88/2019 z dnia 28 listopada 2019 r. Wykonanie uchwał powierzone zostało Burmistrzowi Pyzdr.

Gminny program opieki nad zabytkami nie stanowi aktu prawa miejscowego, lecz jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami stanowi podwalinę współpracy między samorządem gminnym a właścicielami zabytków i wojewódzkim konserwatorem zabytków.

1.4. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami

Cele gminnego programu opieki nad zabytkami wskazuje art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1292):

1. (uchylony),
2. uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
 7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

1.5. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami**1.5.1. Konstytucja RP**

Na mocy art. 5 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.): „*Rzeczpospolita Polska strzeże (...) dziedzictwa narodowego*”, oraz na mocy art. 6. tejże konstytucji: „*Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju*”.

1.5.2. Ustawa o samorządzie gminnym

Zgodnie z art. 7 ust. 1 *Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym* (t.j. Dz.U. 2024, poz. 609 z późn. zm.) nakłada na samorząd gminny jako zadanie własne m.in. sprawy ładu przestrzennego (pkt. 1) oraz sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (pkt.9).

1.5.3. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Na mocy *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1292) zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy). Sporządzany program opieki nad zabytkami ma na celu, w szczególności:

- 1) *uchylony*,
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 4) wyeksponowania poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Programy ogłaszane są w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028**2. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE
OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO****2.1. Zasadnicze uwarunkowania prawne w relacji z programem opieki nad zabytkami**

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2024, poz. 1292).

Art. 3 ustawy definiuje:

- 1) **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) **zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) **zabytek ruchomy** - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) **zabytek archeologiczny** - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) **prace konserwatorskie** - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) **prace restauratorskie** - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) **roboty budowlane** - roboty budowlane w rozumieniu przepisów *Prawa budowlanego*, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) **badania konserwatorskie** - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) **badania architektoniczne** - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) **badania archeologiczne** - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) **historyczny zespół budowlany** - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) **krajobraz kulturowy** - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) **otoczenie** - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

W art. 4. sprecyzowano na czym polega ochrona zabytków, sprawowana przez organy administracji publicznej:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrola stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 odróżnia ochronę zabytków sprawowaną przez organy administracji publicznej od opieki nad zabytkami sprawowanej przez właściciela zabytku, która polega na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 6 określa jakie zabytki podlegają ochronie i opiece bez względu na stan zachowania:

- 1) Zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- 2) Zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tj. Dz.U. 2022, poz. 2393),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3) Zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą również podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. wymienia formy ochrony zabytków:

- 1. wpis do rejestru zabytków,
 - 1a. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2. uznanie za pomnik historii,
- 3. utworzenie parku kulturowego,
- 4. ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest wprowadzenie przez gminy gminnej ewidencji zabytków (art. 21). Sposoby prowadzenia rejestru zabytków oraz krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem określa minister właściwy do spraw kultury i dziedzictwa narodowego (art. 24).

Organ stanowiący gminy zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024, poz. 1292) może udzielać dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków na podstawie zasad określonych w uchwale podjętej przez ten organ.

Przepisy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte są także w następujących obowiązujących aktualnie ustawach:

- w ustawie z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (tj. Dz.U. 2019, poz. 1591),
- w ustawie z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych (tj. Dz.U. 2023, poz. 501 z późn. zm.),
- w ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* (tj. Dz.U. 2024, poz. 54 z późn. zm.),
- w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tj. Dz. U. z 2024 r. poz. 1478),
- w ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tj. Dz.U. 2024, poz. 1145 z późn. zm.),

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tj. Dz.U. 2024, poz. 1130),
- w ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. *Prawo budowlane* (tj. Dz.U. 2024, poz. 725 z późn. zm.),
- w ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (tj. Dz.U. 2015, poz. 774 z późn. zm.),
- w ustawie z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw (tj. Dz.U. 2024, poz. 87),
- w ustawie z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocena oddziaływania na środowisko (tj. Dz.U. 2024, poz. 1112),
- w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (tj. Dz.U. 2024, poz. 1491).

Przepisy dotyczące ochrony zabytków gromadzonych w muzeach i w bibliotekach zawarte są:

- w ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tj. Dz.U. 2022, poz. 385),
- w ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tj. Dz.U. 2022, poz. 2393).

Przepisy dotyczące ochrony materiałów archiwalnych określono:

- w ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tj. Dz.U. 2020, poz. 164 z późn. zm.).

Przepisy dotyczące miejsc pamięci narodowej zawarte są:

- w ustawie z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (tj. Dz.U. 2023, poz. 102),
- w ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (tj. Dz.U. 2018, poz. 2337),
- w ustawie z dnia 22 listopada 2018 r. o grobach weteranów walk o wolność i niepodległość Polski (tj. Dz.U. 2018, poz. 2529).

2.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z innymi opracowaniami związanymi z opieką nad zabytkami

2.2.1. Krajowy Program Opieki nad Zabytkami

Rada Ministrów uchwałą nr 424 z dnia 8 grudnia 2023 r. przyjęła „**Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026**”. Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i inspekcji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Najważniejsze cele programu:

- Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:
 - model i system wartościowania zabytków;
 - plany zarządzania dla pomników historii;
 - wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.
- Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:
 - cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
 - opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.
- Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:
 - wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
 - digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
 - rozwój portalu zabytek.pl.
- Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:
 - włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
 - kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
 - wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępstwa przeciwko zabytkom.
- Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:
 - wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
 - warsztaty konserwatorskie - praktyka prac konserwatorskich;
 - wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
 - inwestycje w obiektach zabytkowych - szkolenia dla samorządów.

2.2.2. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego

Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr XVI/287/20 z dnia 27 stycznia 2020 r. przyjął **Strategię rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku** - dokument, który jest mapą drogową działań samorządu na najbliższą dekadę. W strategii wskazuje się na nowy model rozwoju regionalnego, zwany modelem funkcjonalnym. Ma on przyczynić się do zrównoważonego rozwoju naszego województwa i odpowiadać na zidentyfikowane wyzwania, które stoją przed Wielkopolską w najbliższym czasie. Został on tak zaprojektowany aby zapewnić społecznie, gospodarczo i terytorialnie zrównoważony rozwój naszego województwa. Dzięki niemu efektywnie będą rozwijane oraz wykorzystywane miejscowe zasoby i potencjały wszystkich obszarów województwa. Dokument podkreśla wielkopolską świadomość dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego regionu jako kolebki państwowości polskiej oraz regionu zasłużonego w walce o niepodległość i suwerenność kraju. Wielkopolska to region o silnej identyfikacji regionalnej, poszanowaniu tradycji i kultywowaniu najlepszych wartości pokoleń. W Wielkopolsce dba się o środowisko przyrodnicze i ład przestrzenny. Dziedzictwo kulturowe jest ważnym elementem wzmacniającym atrakcyjność turystyczną regionu. W strategii jako misja samorządu wojewódzkiego wskazane jest umacnianie krajowej i europejskiej pozycji Wielkopolski, rozwój potencjału społecznego i gospodarczego, podnoszenie poziomu życia mieszkańców oraz dbanie o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.

W drugim celu strategicznym rozwój społeczny Wielkopolski oparty jest na zasobach materialnych i niematerialnych regionu. W jednym z pakietów działań wyróżnia się dziedzictwo kulturowe Wielkopolski.

Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze, wzmocnienia atrakcyjności inwestycyj-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

nej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymienia się m.in.:

- Rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego. Celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

2.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

W dniu 25 marca 2019 r. uchwałą Nr V/70/19, Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwalił **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania**.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego jest najważniejszym dokumentem Samorządu Województwa Wielkopolskiego określającym politykę przestrzenną w granicach administracyjnych regionu, w tym dla miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego. Plan określa model rozwoju przestrzennego, cele polityki przestrzennej i kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa oraz rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, a także zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych.

Plan zagospodarowania przestrzennego szczególną uwagę zwraca na zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu. Jednym z zakresów rzeczowych planu jest system obszarów chronionych, w tym obszary ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, ochrony uzdrowisk oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Efektom wielowiekowej historii rozwoju osadniczego Wielkopolski są licznie zachowane zabytki w postaci dzieł architektury, reprezentujących wszystkie style, całych zespołów przestrzennych miast i wsi, zabytków ruchomych, dóbr kultury współczesnej, a także dziedzictwa niematerialnego.

Określone zostały także zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego. Zachowanie wartości kulturowych województwa, oprócz działań ochronnych, wymaga także eliminacji zjawisk zagrażających zachowaniu i utrudniających dostępność dziedzictwa kulturowego (zabytków nieruchomych, w tym archeologicznych, ruchomych i niematerialnych), do których należą m.in.:

- a) intensywne procesy suburbanizacji w otoczeniu dużych i średnich miast - wyludnianie się centrów miast, a w konsekwencji ich degradacja przestrzenna i społeczno-gospodarcza;
- b) zainwestowanie przestrzeni na terenach otwartych oraz obszarów atrakcyjnych przyrodniczo i krajobrazowo;
- c) konflikty przestrzenne wynikające z przebiegu szlaków transportowych - brak obwodnic drogowych dla miejscowości o zachowanych historycznych układach przestrzennych wpisanych do rejestru zabytków - przez historyczne centra 32 miejscowości przebiegają drogi krajowe, przez 40 - drogi wojewódzkie, a przez 38 - drogi powiatowe;
- d) konflikty przestrzenne wynikające z potrzeb rozwoju naziemnych sieci infrastruktury technicznej, w tym instalacji do pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych;
- e) zagrożenia wynikające z lokowania w sąsiedztwie zabytków obiektów niedostosowanych do skali otoczenia, często stwarzających kolizję widokową w obszarach stanowiących przedpola ekspozycji dla obiektów cennych kulturowo oraz wynikające z nieodpowiedniej dbałości o estetykę nowych obiektów niedostosowaną do wartości przestrzeni, w której są realizowane;
- f) konflikty wynikające z prowadzonej działalności gospodarczej rolniczej i wydobywczej oraz wynikające z przeprowadzanych inwestycji budowlanych m.in. budowy nowych szlaków komunikacyjnych, linii energetycznych, zbiorników

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

ków wodnych czy budownictwa w ujęciu ogólnym, wymagających prac ziemnych, zagrażające przede wszystkim zabytkom archeologicznym - ok. 68% stanowisk archeologicznych jest zagrożona w wyniku działalności rolniczej, tzw. głęboką orką, 1% w wyniku wydobywania kruszyw, 20% stanowisk - w wyniku działalności inwestycyjnej. Wśród zagrożeń dla zachowania dziedzictwa niematerialnego wymienić należy zjawiska związane z globalizacją, migracjami, postępującymi procesami urbanizacji i industrializacji, zanik przekazu międzypokoleniowego czy nadmierny ruch turystyczny.

Pośród działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego dla poszczególnych typów krajobrazów kulturowych wskazano poszczególne zadania takie jak np.:

- dla stref wysokiej intensywności procesów osadniczych - zapewnienie skoordynowanego rozwoju oraz integracji funkcjonalno-przestrzennej poprzez:

- ochronę terenów cennych przyrodniczo i kulturowo - zachowanie istniejących terenów leśnych, łąk i pasterstw oraz terenów rolniczych o najwyższej przydatności dla celów produkcji rolnej, a także urządzanie i wyznaczanie nowych terenów zieleni publicznej oraz zachowanie i rewitalizacja obszarów i obiektów zabytkowych;

- dla stref średniej intensywności procesów osadniczych - zapewnienie równowagi pomiędzy potrzebami rozwoju i ochrony rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej oraz integracji funkcjonalno-przestrzennej poprzez:

- ochronę terenów cennych przyrodniczo i kulturowo - zachowanie istniejących terenów leśnych, łąk i pasterstw oraz terenów rolniczych o najwyższej przydatności dla celów produkcji rolnej, a także urządzanie i wyznaczanie nowych terenów zieleni publicznej oraz zachowanie i rewitalizacja obszarów i obiektów zabytkowych

- w zakresie ochrony różnorodności biologicznej:

- zachowanie, odtwarzanie i wzbogacanie sieci zieleni przyrodznej, w tym zabytkowych alei, stanowiących antropogeniczne korytarze ekologiczne i ważny element systemu ochrony krajobrazu;

Ważnym elementem jest wzmacnianie tożsamości narodowej i regionalnej poprzez działania ukierunkowane na osiągnięcie optymalnego stanu dziedzictwa kulturowego i krajobrazu. Polegać ma to na ochronie istniejących zasobów materialnych i duchowych oraz kreowaniu nowych jakości w obrębie poszczególnych dziedzin kulturowych, a zwłaszcza tworzeniu nowej jakości przestrzeni.

Wskazano m.in. następujące obiekty zabytkowe oraz obszary o najwyższych walorach środowiska kulturowego i przyrodniczego, wymagające zachowania i wzmocnienia działań ochronnych:

- obiekty znajdujące się na przebiegu Szlaku Piastowskiego: zabytki archeologiczne: stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej, inne stanowiska archeologiczne ujęte w rejestrze zabytków;
- charakterystyczne dla regionu obiekty: założenia rezydencjonalne wraz z parkami, założenia folwarczne, obiekty sakralne (kościół katolickie i poewangelickie, synagogi), cmentarze, obiekty obronne, obiekty techniczne (przemysłowe, dworcowe, gospodarcze, stopnie wodne, młyny wodne, zabytkowe wiatraki), obiekty użyteczności publicznej, dobra kultury współczesnej, miejsca pamięci narodowej, w tym w szczególności pomniki, cmentarze, obozy jenieckie, miejsca bitew historycznych wraz z ich otoczeniem, obiekty związane z kulturą religijną w tym miejsca kultu i sanktuaria;
- historyczne układy przestrzenne miast i wsi oraz inne założenia kompozycyjne wraz z nawarstwieniami kulturowymi: pozostałe układy urbanistyczne miast i układy ruralistyczne wsi ujęte w rejestrze zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

Elementem wspomagającym poznanie dziedzictwa kulturowego są zróżnicowane formy turystyki i rekreacji. Na obszarze województwa wielkopolskiego wskazuje się następujące obszary wizerunkowe dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki o znaczeniu ponadregionalnym: Szlak Piastowski - stanowiący strategiczne pasmo kulturowe Wielkopolski, związane z początkami państwa polskiego.

W planie wskazano zasady zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony i efektywnego wykorzystania potencjału kulturowego:

- 1) Zachowanie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego m.in.:
 - podnoszenie rangi ochrony najcenniejszych zabytków, w szczególności związanych z formowaniem się państwa polskiego zlokalizowanych na przebiegu Szlaku Piastowskiego,
 - poszerzanie rejestru zabytków o układy przestrzenne wsi oraz inne założenia kompozycyjne,
 - rewitalizacja najcenniejszych zabytkowych fragmentów historycznej struktury urbanistycznej,
 - określanie parametrów i wskaźników kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów z uwzględnieniem ochrony obszarów o najwyższych walorach kulturowych i przyrodniczych wraz z elementami specyficznymi dla kultury regionu,
 - wyznaczanie i określanie zasad ochrony otoczenia obiektów wartościowych oraz charakterystycznych elementów struktury krajobrazu: osi widokowych, dominant przestrzennych i panoram miejscowości, w tym pozostawienie obszarów niezainwestowanych, w celu zachowania ekspozycji widokowej na obiekty cenne, charakterystyczne dla krajobrazu kulturowego oraz ograniczanie lokalizowania naziemnych elementów wysokościowych infrastruktury technicznej w strefach ekspozycji widokowej;
- 2) Efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego:
 - kształtowanie zagospodarowania obszarów i obiektów stanowiących podstawę kreowania produktów turystycznych w oparciu o zasoby dziedzictwa wpływających na tożsamość narodową i regionalną, w tym m.in.: Szlak Piastowski, z obiektami położonymi na jego przebiegu - m.in. Pyzdry.

2.2.4. Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim

Przyjęta przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego 25 kwietnia 2016 r. **Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim do 2020 roku** (Uchwała Nr XVIII/481/16), wśród priorytetów i celów rozwoju turystyki w województwie wskazuje główne pola strategiczne, w których generują i kumulują się procesy rozwojowe i działalność w dziedzinie turystyki. Pola te stanowią główne obszary wieloletnich i docelowych działań zmierzających do osiągnięcia celu nadrzędnego w turystyce wielkopolskiej. Do priorytetów rozwojowych zaliczono rozwój walorów turystycznych. Celem strategicznym jest tu podnoszenie atrakcyjności turystycznej regionu poprzez lepszą ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych i przyrodniczych.

Opieka nad zabytkami wylania się w dwóch celach operacyjnych:

1. Cel operacyjny I.5.1. *Wzrost atrakcyjności produktów turystyki wiejskiej.*

Współcześni turyści oczekują nie tylko wysokiej jakości usług, ale również indywidualnie dopasowanej oferty, która odpowiadać będzie na ich potrzeby i oczekiwania. Charakterystyczne jest przy tym poszukiwanie autentyczności i regionalizmu oraz nastawienie na poznawanie miejscowych zwyczajów. Niezbędnym warunkiem rozwoju turystyki wiejskiej jest wzrost jej atrakcyjności poprzez rozwój specjalistycznej i konkurencyjnej oferty, wykorzystującej zwyczaje, tradycje i kulturę wielkopolskiej wsi.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- 1) Wspieranie budowy i rozbudowy obiektów turystyki wiejskiej, w szczególności adaptacji obiektów zabytkowych na cele turystyczne (np. izby pamięci, skanseny).
 - 2) Wspieranie produktów specjalistycznych i konkurencyjnych, kładących nacisk na autentyczność, lokalność oraz kulturę (lokalne tradycje i zwyczaje), w tym tzw. „wiosek tematycznych”.
 - 3) Wspieranie imprez i wydarzeń promujących lokalną kulturę - tradycje i zwyczaje wielkopolskiej wsi oraz kuchnię regionalną.
 - 4) Wspieranie projektów związanych z poprawą estetyki wielkopolskiej wsi i obiektów turystyki wiejskiej.
2. Cel operacyjny IV.2.2. Wspieranie inwestycji w infrastrukturę noclegową na obszarach o dużej atrakcyjności i niedostatecznym zagospodarowaniu turystycznym.
- Dla realizacji celu konieczne są następujące kierunki działań:
- Wspieranie inwestycji związanych z adaptacją obiektów zabytkowych (dwory, pałace, kamienice, zabudowa wiejska) na cele związane ze świadczeniem usług noclegowo-gastronomicznych.

W diagnozie turystyki w województwie wielkopolskim podkreślone zostały walory antropogeniczne Wielkopolski, będącej kolebką państwowości polskiej, na terenie której zlokalizowane są obiekty o wczesnośredniowiecznym rodowodzie. Dzięki nim Wielkopolska należy do regionów bogatych w walory krajoznawcze.

Klasyfikacja walorów krajoznawczych

Do przeprowadzenia analizy zróżnicowania typologicznego walorów, przyjęto klasyfikację rzeczową zawartą w założeniach programowych i organizacyjnych Inwentaryzacji Krajoznawczej PTTK. Klasyfikacja inwentaryzacyjna obejmuje osiem typów obiektów, z czego punkty 2 - 7 dotyczą walorów kulturowych:

- 1) **Środowisko przyrodnicze** (obiekty geologiczne, krajobraz, wody powierzchniowe, formy ochrony przyrody, parki i ogrody).
- 2) **Obiekty archeologiczne** (grodziska, rezerваты, cmentarzyska, dawne miejsca produkcji, miejsca i zabytki kultowe).
- 3) **Zabytki architektury i urbanistyki** (założenia miejskie, budynki mieszkalne, pałace i dwory, obiekty i zespoły sakralne, obiekty użyteczności publicznej, obiekty obronne, budynki gospodarcze, obiekty małej architektury).
- 4) **Upamiętnione miejsca historyczne** (miejsca bitew i innych wydarzeń historycznych, cmentarze, pomniki, tablice pamiątkowe i epitafia, miejsca związane z wybitnymi ludźmi i in.).
- 5) **Zabytki techniki** (obiekty przemysłowe, rzemieślnicze, transportu i komunikacji, budowle hydrotechniczne i wiatrowe, obiekty górnictwa, zegary słoneczne i wieżowe).
- 6) **Muzea, archiwa, zbiory** (muzea i zbiory ponadregionalne, regionalne, skanseny, izby regionalne, pamięci narodowej, zbiory prywatne o wartości krajoznawczej).
- 7) **Obiekty i ośrodki kultury ludowej** (układy ruralistyczne, obiekty sakralne, chałupy, zagrody, budynki gospodarcze, przemysłowe, rzemieślnicze, czynne ośrodki sztuki ludowej, folklor).
- 8) **Obiekty współczesne** (powstałe po 1945 roku), imprezy (założenia przestrzenne, obiekty użyteczności publicznej, budynki mieszkalne, tradycyjne imprezy kulturalne i in.).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028**2.2.5. Wielkopolski Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami**

Województwo Wielkopolskie posiada **Wielkopolski Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2021-2024** wprowadzony uchwałą nr XXXVIII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z 4 stycznia 2021 r. Program kontynuuje wskazuje następujące cele:

1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego
2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.
3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.
4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
5. Podejmowanie i określenie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

2.2.6. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego został przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z 27 marca 2023 roku w sprawie. Audyt krajobrazowy stanowi podstawę do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu poprzez uwzględnienie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych szczebla regionalnego i lokalnego. Zapisy audytu krajobrazowego wzmocnią także ochronę krajobrazu na obszarach objętych ochroną prawną.

Zakres rzeczowy audytu krajobrazowego wynika z art. 38a ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Audyt krajobrazowy identyfikuje krajobrazy występujące na obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne, unikatowe i syntetyczne oraz dokonuje oceny ich wartości.

Zgodnie z art. 38a ust. 3 ustawy w audycie krajobrazowym określa się w szczególności:

- krajobrazy występujące na obszarze danego województwa,
- lokalizację krajobrazów priorytetowych,
- lokalizację i granice obszarów prawnie chronionych:
 - parków kulturowych,
 - parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu,
 - obiektów znajdujących się na listach Światowego Dziedzictwa UNESCO, obszarów Sieci Rezerwatów Biosfery UNESCO (MaB) lub obszarów i obiektów proponowanych do umieszczenia na tych listach,
- zagrożenia dla możliwości zachowania krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony,
- rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów objętych formami ochrony,
- lokalne formy architektoniczne zabudowy w obrębie krajobrazów priorytetowych.

Na dokument audytu krajobrazowego województwa wielkopolskiego składają się:

- a) Tekst wprowadzający.
Folder zawiera wprowadzenie do audytu krajobrazowego województwa wielkopolskiego, w którym przedstawiono m.in. etapy sporządzania audytu, jego znaczenie w planowaniu przestrzennym oraz przyjęte metodyki i zastosowane dane.
- b) Krajobrazy województwa wielkopolskiego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- Folder zawiera granice i wykaz wszystkich krajobrazów województwa, w tym zestawienie krajobrazów dla poszczególnych gmin. Każdy krajobraz jest oznaczony unikalnym numerem id.
- c) Charakterystyka krajobrazów województwa wielkopolskiego.
Folder zawiera zestawienie cech analitycznych (przyrodniczych, kulturowych) i syntetycznych dla każdego krajobrazu oraz charakterystykę poszczególnych krajobrazów. Zgodnie z rozporządzeniem wykonawczym charakterystykę krajobrazów realizuje się w formie modułów od I do V. Moduł V realizowany jest tylko dla krajobrazów priorytetowych i zawiera informacje o dokumentacji fotograficznej i kartograficznej.
- d) Ocena krajobrazów województwa wielkopolskiego.
Folder zawiera karty oceny wszystkich krajobrazów, w podziale na krajobrazy priorytetowe i pozostałe (niemające statusu krajobrazu priorytetowego). Wyniki tej oceny są niezbędne do wskazania krajobrazów priorytetowych.
- e) Priorytety.
Folder zawiera dane dotyczące krajobrazów priorytetowych - zestawienie krajobrazów priorytetowych (w tym zestawianie w poszczególnych gminach), ich granice, lokalne formy architektoniczne oraz szczegółowe analizy poszczególnych krajobrazów priorytetowych składające się z tekstu, załączników graficznych oraz zdjęć.
- f) Formy ochrony krajobrazów województwa wielkopolskiego.
Folder zawiera dane dotyczące krajobrazów w granicach obszarów prawnie chronionych tj. parki kulturowe, parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu - zestawienia i granice form ochrony na terenie województwa oraz analizy krajobrazów w obrębie tych obszarów. Dla każdej formy ochrony została przeprowadzona analiza składająca się z tekstu oraz załączników graficznych.
- g) Propozycje form ochrony krajobrazów województwa wielkopolskiego.
Folder zawiera propozycje (rekomendacje) obszarów, które powinny zostać objęte formami ochrony przyrody lub zabytków. Przedstawiono wykazy obszarów i obiektów wskazanych do objęcia ochroną prawną oraz zobrazowano ich lokalizację na załącznikach graficznych. W tym folderze zawarto również obszary do uzupełnienia stanu wiedzy w zakresie nowych form ochrony.

Na terenie gminy Pyzdry audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego wyszczególnia następujące krajobrazy:

- a) miejski (miasto Pyzdry - część na prawym brzegu Warty);
- b) wiejski w przewagą wstęgowo ułożonych zespołów niewielkich pól ornych, łąk i pastwisk (prawy brzeg Warty, prawy brzeg Prosnicy);
- c) leśny z przewagą siedlisk borowych (Puszcza Pyzdrska);
- d) wód powierzchniowych (nurt i starorzeczka Warty);
- e) bagienno-łąkowy;

2.2.7. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wrzesińskiego

Głównym dokumentem o zasięgu powiatowym dotyczącym opieki nad zabytkami jest **Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wrzesińskiego na lata 2022-2025** przyjęty przez Radę Powiatu we Wrześni Uchwałą nr 280/XLVI/2022 z dnia 16 września 2022 r. Jest to dokument o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w powiecie. Nie stanowi aktu prawa miejscowego, lecz jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program finansowany jest ze środków pochodzących z budżetu powiatu wrzesińskiego, funduszy zewnętrznych i innych.

2.2.8. Strategia rozwoju powiatu wrzesińskiego

Rada Powiatu we Wrześni uchwałą nr 36/VI/2015 z dnia 21 maja 2015 r. przyjęła **Strategię rozwoju powiatu wrzesińskiego na lata 2014 - 2020**, zaś uchwałą nr 118/XIX/2016 z dnia 2 czerwca 2016 r. dokonała jej zmiany. Rada Powiatu Wrzesińskiego uchwałą nr 361/LVII/2023 z 15 listopada 2023 r. uchwaliła **Strategię rozwoju powiatu wrzesińskiego do roku 2030**". Jednym z obszarów strategicznych jest: Dziedzictwo kulturowe, oferta czasu wolnego, turystyka i sport (rodz. 4). Celem działań jest rozwój oferty wykorzystania czasu wolnego, bazującej na tradycjach i walorach turystycznych powiatu wrzesińskiego. W strategii ukazane jest spojrzenie na zabytki i dziedzictwo kulturowe w kontekście rozwoju oferty usług turystycznych. Jako element rozpoznawalność dziedzictwa w powiecie wrzesińskim w ramach Szlaku Piastowskiego wskazuje się m.in. Pyzdry. W strategii zakłada się badanie i dokumentowanie lokalnego i regionalnego dziedzictwa kulturowego powiatu, wspieranie i promocję folkloru, tradycji i sztuki ludowej, rozpowszechnianie lokalnej twórczości i dziedzictwa kulturowo-historycznego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028**3. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO
GMINY I MIASTA PYZDRY****3.1. Zabytki nieruchome**

Zabytkiem nieruchomym jest nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, które są dziełem człowieka lub są związane z jego działalnością. Zabytkiem nieruchomym są także nieruchome zabytki archeologiczne, będące pozostałością (powierzchniową, podziemną lub podwodną) egzystencji człowieka. Kodeks Cywilny (Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny - t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 z późn. zm.) nieruchomości dzieli na trzy rodzaje: 1. gruntowe stanowiące część powierzchni ziemi, 2. budynkowe trwale związane z gruntem, 3. lokalowe będące częścią budynku. Zabytkiem nieruchomym może być wybrana część lub całość nieruchomości. Oprócz budynków lub budowli zabytki nieruchome to także miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych ludzi lub instytucji. W ustawie wymienione są także krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, budownictwo obronne, obiekty techniki, cmentarze i parki. Ze względu na posiadane wartości historyczne, artystyczne lub naukowe w interesie społecznym jest zachowanie zabytków poprzez otoczenie ich ochroną i opieką.

Najcenniejsze zabytki wpisuje się do rejestru zabytków prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (art. 9, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9 ust. 2).

Charakterystyka zasobów kulturowych Gminy i Miasta Pyzdry

Historyczny układ urbanistyczny miasta Pyzdry. Pierwsze wzmianki o miejscowości Pyzdry pochodzą z 1232 r., a już w 1257 r. otrzymały prawa miejskie. Miasto rozplanowano w sposób typowy dla tego okresu, z regularnym rynkiem w kształcie prostokąta, wlotami ulicznymi w narożach, murami obronnymi o narysie owalu i szeregiem budowli publicznych; kościół farny, klasztor i kościół franciszkanów (1277 r.), kościół szpitalny pw. św. Ducha (istniejący do końca XIX w.), prawdopodobnie wkrótce potem ratusz i zamek. Z tego czasu przetrwało rozplanowanie rynku i zarys dawnego przebiegu fortyfikacji miejskich (od strony skarpy nad Wartą i strumienia od strony pd.) W 1331 r. miasto zostało doszczętnie zniszczone przez Krzyżaków. Niedługo potem nastąpiła odbudowa i szybki wzrost znaczenia miasta. Wzniesiony został zamek kazimierzowski (ok. 1339 r.). W XV w. miała miejsce kolejna budowa fary. W 1519 r. tutejszy kościół parafialny zostaje podniesiony do godności kolegiaty. W wyniku pożarów, wojen szwedzkich i epidemii w 1714 r. miasto zostało prawie całkiem wyludnione. W 1768 r. wielki pożar uszkodził kościół farny i kościół św. Ducha oraz zniszczył prawie całą drewnianą zabudowę mieszkalną. Miasto ponownie zostało odbudowane. Po rozbiorach władze pruskie wyznaczyły miasto na stolicę powiatu pyzdrowskiego w Departamencie Poznańskim. Zrujnowany zamek królewski został zamieniony na więzienie (1797-1798), od połowy XIX w. przekształcony został na mieszkania. W latach 1808-1814 nastąpiła odbudowa i regulacja układu przestrzennego miasta autorstwa architekta Wilhelma Gierscha powodująca przekształcenie zachowanej jeszcze od średniowiecza sieci ulicznej i prawie całkowitą likwidację średniowiecznego obrysu miasta. Wprowadzona została regularna prostokątna sieć uliczna (od zachodu i północy) oraz wytyczony został Nowy Rynek (Pl. Sikorskiego). W tym czasie prawdopodobnie zostały rozebrane mury miejskie. W 1846 r. miasto straciło swoje znaczenie jako ośrodek administracyjny, przestając być stolicą powiatu pyzdrowskiego, w 1869 r. straciło prawa miejskie. Ponownie odzyskało je 4 lutego 1919 r. stając się ponownie ośrodkiem gospodarczym regionu wiejskiego. Pyzdry z Wrześnią połączyła linia kolejki wąskotorowej. W 1961 r. do miasta przyłączono wsie Tarnowa, Wrąbczynkowskie Holendry oraz Rataje. Od 1975 r. miasto należało do woj., konińskiego a od 1999 r. do woj. wielkopolskiego. W dniu 28 maja 2010 r. historyczny układ urbanistyczny miasta Pyzdry został wpisany do rejestru zabytków pod nr 795/Wlkp/A ze względu na dobry stan zachowania poszczególnych

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

elementów układu przestrzennego: rozplanowania rynku, ulic, działek, dużą jednorodność XIX-wiecznej zabudowy mieszkaniowej oraz wyjątkowo cennej architektury sakralnej.

- **Kościół parafialny (farny) p.w. Narodzenia NMP** przy ul. Farnej. Pierwsze wzmianki o świątyni romańskiej pochodzą z 1265 r. Po zniszczeniu przez Krzyżaków w 1331 r. odbudowany. Obecny korpus kościoła został wzniesiony 2 połowie XV w. Budynek wielokrotnie niszczone pożarami i odbudowywany. Po kolejnych odbudowach dostawiono nawy boczne. Zachowany obecnie budynek o zwartej bryle, trójnawowy, trójprzęsłowy w korpusie, z wydzielonym dwuprzęsłowym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Nawy przekryte sklepieniem żaglastym. Po obu stronach prezbiterium zakrystie. W południowej zakrystii zachowane sklepienie gotyckie krzyżowo-żebrowe z kamiennymi wspornikami. Od zachodu trójkondygnacyjna wieża kryta płaskim dachem z krenelażem. Dach nad nawą główną dwuspadowy, nad bocznymi pulpitowy. Elewacje ceglane z cokołem z kamienia polnego, oszkarpowane, z otworami okiennymi zamkniętymi ostrołukowo. W elewacji wschodniej i w południowej ścianie zakrystii trudno czytelne daty przebudów. Wnętrze zatraciło swój pierwotny gotycki charakter po przebudowach w XVIII i XIX w. Restaurowany gruntownie latach 1865-70, odnawiany w 1938 r., regotyżowany w latach 1958-61. W budynku kościoła w XXI w. przeprowadzono liczne prace remontowo - konserwatorskie: przeprowadzono pełną konserwację polichromii nawy głównej (l. 2005-2007), przemurwana została jedna z przypór ze względu na silne zawilgocenie (2004 r.), wykonano remont nawy głównej (2012 r.), dokonano wymiany pokrycia dachowego nawy głównej (2015 r.), wymieniono okna oraz wymieniono oświetlenie w kościele (2016 r.), wykonano renowację stolarki drzwiowej wejścia od strony północnej (2017 r.), przeprowadzono prace konserwatorsko-restauratorskie w nawie i kruchcie bocznej od północy (2022 r.) oraz przeprowadzono renowację wieży - wymieniono pokrycie dachowe oraz przeprowadzono konserwację ceglanej elewacji od frontu (2024 r.). Własność parafii p.w. Narodzenia NMP w Pyzdrach.
- **Kościół poklasztorny p.w. Ścięcia głowy św. Jana Chrzciciela** przy ul. Kaliskiej 31. Wzmiankowany w 1277 r. wraz z klasztorem franciszkanów. Obecny wzniesiony po 1339 r., przebudowany w XVII w. z dostawieniem od zachodu kaplicy Matki Boskiej, stanowi od pd. zamknięcie klasztoru. Ok. poł. XVIII miała miejsce gruntowna barokizacja kościoła z przebudowaniem elewacji zachodniej i wnętrza. Odnawiany w latach 1920, 1937. Murowany, tynkowany, jednonawowy, czteroprzęsłowy, w nawie kryty sklepieniem żaglastym z pozornymi kopułami, z prostokątnym wydłużonym dwuprzęsłowym prezbiterium. Za prezbiterium ośmiobocznie zamknięta zakrystia ze schodami prowadzącymi na piętro klasztoru. Od północy Kaplica MB dwuprzęsłowa, kryta sklepieniem kolebkowym z lunetami. Od zachodu trójkondygnacyjna wieża z ukośnie ustawionymi szkarpami zwieńczona hełmem z latarnią. Naroża korpusu od zachodu, wschodu i południa oszkarpowane. Bryła zwarta, dwukondygnacyjna, częściowo podpiwniczona, kryta dwuspadowym dachem w nawie i niższym od korpusu wielospadowym od wsch. Elewacja zach. zbarokizowana. Wnętrze jednonawowe, z czteroprzęsłową nawą krytą sklepieniem żaglastym z pozornymi kopułami. W budynku kościoła w XXI w. przeprowadzono liczne prace remontowo - konserwatorskie w tym konserwację ołtarza głównego i bocznych (2004 r.), usunięto zasolone i zawilgocone tynki z wnętrza (2005 r.), wykonano remont dachu z impregnacją więźby (zakończony w 2012 r.), dokonano wymiany pokrycia dachowego od strony północnej (2014 r.), przeprowadzono remont elewacji (ciąg dalszy) wraz z wymianą stolarki okiennej (2014 r.), dalszy remont elewacji od strony południowo-wschodniej wraz z zabezpieczeniem przypór i gzymsów (2018 r.). Własność parafii pw. Narodzenia NMP w Pyzdrach.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- **Dawany Klasztor Franciszkanów** wielokrotnie niszczone pożarami i odbudowywany. W 1864 r. nastąpiła kasata klasztoru. W latach 20. i 30. XX w. odnawiany. W 1957 r. gruntownie restaurowano skrzydło wschodnie, w którym obecnie mieści się muzeum. Budynek o późnogotyckiej bryle z dodanymi w kolejnych stuleciach elementami barokowymi. Zwarty, od północnego zachodu i południowego wschodu z masywnymi szkarpami w przyziemiu, dwukondygnacyjny, z dwuspadowymi dachami. Na planie czworoboku z wirydarzem pośrodku otoczonym krużgankami. Skrzydło wschodnie jednotraktowe z dużą reprezentacyjną salą od zach. sklepioną kolebkowo-krzyżowo. Skrzydło zachodnie z 3 prostokątnymi pomieszczeniami sklepionymi krzyżowo i kaplicą od południa. Skrzydło północne z klatką schodową na osi i masywną szkarpą od zachodu. Otwory okienne i drzwiowe rozmieszczone niesymetrycznie. Wnętrze wielokrotnie przebudowywane i remontowane. W krużgankach bogate polichromie częściowo odkryte podczas prac restauratorskich w 1957 r. m.in. scena św. Rocha z aniołem z początku XVI w., sceny z życia św. Franciszka z 1733 r. W 1991 r. miała miejsce konserwacja i montaż transferów malowideł Adama Swacha. Własność w części Gminy Pyzdry, a w części parafii pw. Narodzenia NMP w Pyzdrach. W budynku klasztoru w XXI w. przeprowadzono liczne prace remontowo - konserwatorskie: wykonano remont dachu (2013 r.), przeprowadzono remont elewacji wraz z wymianą okien z parapetami wewnętrznymi oraz drzwi (2017 r.), odtworzono pierwotne wejście do klasztoru od strony zachodniej oraz wykonano częściowy remont pomieszczeń piwnicznych (2019 r.). W kolejnym etapie planowana jest wymiana stolarki okiennej wschodniego skrzydła klasztoru.
- **Pozostałości zamku i murów** zachowały się częściowo w budynku parterowego spichlerza (ul. Zamkowa 3) z pocz. XIX w., który w XX w. został rozbudowany o piętro i zmienił funkcję na młyn. W 1975 r. całkowicie przebudowano obiekt. Własność prywatna. Do rejestru zabytków wpisano zgodnie z sentencją decyzji „pozostałości zamku w Pyzdrach (...) zlokalizowane w: 1) obecnym budynku mieszkalnym na szkarpie nadwarciańskiej, ul. Zamkowa 11, 2) obecnym budynku d. spichrza - teraz młyna, przy ul. Zamkowej 30 bloku budowlanym ograniczonym ulicami Kaliską od zachodu, a Zamkową od północy, wschodu i południa fundamenty są częściowo zasypane, a w części zachowane w piwnicach magazynu Spółdzielni Pracy Firankarko-Dziewiarskiej.
- **Fragment muru miejskiego** - w stanie ruiny, pozostałości muru z ok. 1339 r., fragment zlokalizowany w podwórzu domu przy ul. Kaliskiej 36. Niewyjaśniony stan własnościowy obiektu.
- **Dom Rynek nr 17** wzniesiony w latach 1768, remontowany w 1956-57. Narożnikowy, usytuowany we wschodniej pierzei rynku. Zbudowany na cokole z kamienia polnego, drewniany, konstrukcji sumikowo-łatkowej, tynkowany z dachem łamanym, częściowo podpiwniczony. Obiekt planie prostokąta, z sienią na skrajnej osi od pd., od frontu z podcieniem wspartym na 4 drewnianych słupach z kostkowym kapitelem. Elewacje jedno- i dwukondygnacyjne. W części handlowej (od północy) duże otwory: okienne i drzwiowe. W części pomieszczeń parteru stropy belkowe z profilowanymi belkami. Piwnice sklepione beczkowo. W latach 2017-2021 gmina Pyzdry wykonała przy zabytku następujące zadania:
 - a) wymieniono pokrycie dachu z płytek azbestowo-cementowych na świerkowy gont, częściowo naprawiono stolarkę okienną i drzwiową oraz zaadaptowano piwnicę na cele muzealne i stworzono tam ekspozycję pierwszych Piastów (Szlak Piastowski) - 2017 r.
 - b) zakup obiektu od prywatnych właścicieli (2019 r.)
 - c) prace konserwacyjno-budowlane wewnątrz, wykonanie elewacji (2021 r.)Za wykonane prace przy tym obiekcie Gmina Pyzdry otrzymała w 2022 r. tytuł „Zabytek Zadbany” w kategorii Architektura i Budownictwo Drewniane.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- **Dom Rynek nr 19** zbudowany w końcu XVIII lub na pocz. XIX w. w zwartej zabudowie wschodniej pierzei rynku. Budynek na cokole kamiennym, konstrukcji szkieletowej o wypełnieniu glinianym. Dach dwuspadowy kryty dachówką z naczółkiem od frontu. Sklepienia w piwnicy beczkowe, stropy gliniane na belkach. Na planie wydłużonego prostokąta z sienią przelotową na skrajnej osi od pd. Szczyty oszalowane. Od frontu do wysokiego cokołu dostawione jednobiegowe schody. Stolarstwo drzwi wejściowych drewniane z motywem rozety z XIX w. Wnętrze wielokrotnie przebudowywane. Własność prywatna.
- **Dom ul. Kaliska ob. 37** wzniesiony ok. 1830 r. W czasie II wojny światowej przebudowany na hotel. Obiekt ceglany, tynkowany, kryty dwuspadowym dachem. Budynek na planie prostokąta o zwartej dwukondygnacyjnej bryle. Podpiwniczony. Elewacje rozdzielone gzymsami, zdobione dekoracją architektoniczną z profilowanych opasek okiennych. Fasada z trójosiowym pseudoryzalitem i otworem okiennym na osi głównej zdobionym trójkątnym naczółkiem. Gzyms koronujący z kaskadą zębów. Wewnątrz pozostałości sztukaterii, stolarstwo drzwiowe płycinowe z XIX w. Własność prywatna.
- **Dom ul. Kaliska 29** Wzniesiony w k. XVIII lub 1 poł. XIX w. Murowany, w piwnicy sklepienie koszowe. Budynek na rzucie prostokąta z sienią przejazdową na osi skrajnej pd. oraz sienią mieszczącą jednobiegową klatkę schodową, dwutraktowy. Dwukondygnacyjny, kryty dachem dwuspadowym. Elewacje proste, podzielone gzymsami. W jednym z pomieszczeń piętra rozety i fasety. Wnętrze wielokrotnie przebudowywane. Własność prywatna.
- **Wiatrak holender** - 1903 r., ul. Wrocławska 30. Na ceglany cokole, murowany, na planie koła, z klatką schodową od strony południowej, w części środkowej słupy wspierające stropy i urządzenia mechaniczne. Bryła zwarta, trójkondygnacyjna, kryta dachem kopulastym. Elewacje z odcinkowo zamkniętymi otworami drzwiowymi i okiennymi. Wewnątrz częściowo zachowane urządzenia młynarskie z 1903 r. W 1974 r. przeprowadzono remont. W latach 2019-2020 gmina Pyzdry wykonała przy zabytku następujące zadania:
 - a) 2019 - zakup wiatraka od prywatnych właścicieli, renowacja cegieł, waloryzacja i konserwacja elementów drewnianych, renowacja stropów, podłóg i schodów polichalkowych, rekonstrukcja skrzydeł wiatraka, renowacja i rekonstrukcja stolarki okiennej i drzwiowej, konserwacja elementów wyposażenia, wymianę warstw posadzkowych parteru, wymianę pokrycia dachowego (pokrycie z blachy tytan-cynk).
 - b) 2020- Zamontowano instalację odgromową oraz uruchomiono mechanizm obrotu czaszy i skrzydeł.Za wykonane prace przy tym obiekcie Gmina Pyzdry otrzymała w 2021 r. tytuł „Zabytek Zadbany” w kategorii Zabytki Techniki.
- **Zespół dworsko – parkowy Rataje** - do II wojny wraz z folwarkiem należał do rodziny ziemiańskiej Nelken. Następnie do lat 60 mieścił się tam Urząd Gminy, poczta, posterunek MO. Pierwotnie obok znajdował się folwark, którego zabudowania zostały zniszczone podczas wichury w I. 50. XX w. Dwór murowany, wzniesiony w k. XIX w na podmurówce kamiennej, na rzucie wydłużonego prostokąta, z układem dwutraktowym, amfiladowym. Elewacje - frontowa z prostokątnym tarasem zasłoniętym drewnianym ażurowym zadaszeniem. W części środkowej pseudoryzalit mieszczący w parterze wejście gł. Powyżej wystawka opracowana dekoracyjnie w formy spływów wolutowych po bokach i od góry przekryta trójkątnym tympanonem. Elewacja ogrodowa z prostym balkonem. Elewacja rozczłonkowana prostokątnymi otworami okiennymi z wysuniętymi parapetami i odcinkami gzymsu w formie nadokienników. Podczas remontu w latach 70 XX w. odnowiono część tynków, uprosz-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

czono formę profilowanych gzymsów, zamurowano niektóre otwory. Park o formie krajobrazowej zakomponowany z wykorzystaniem stromej skarpy, z pozostałościami alei kasztanowej. W 2004 r. przeprowadzono prace wewnątrz budynku (m.in. wymiana zniszczonej podłogi w jednym z pomieszczeń, wymiana stolarki drzwiowej w elewacji tylnej). Na 2025 r. planuje się przeprowadzić renowację zabytkowego dworu. Zostaną wykonane następujące prace: odwodnienie liniowe wokół budynku z osuszeniem fundamentów, wymiana pokrycia dachowego, renowacja ganku, renowacja 3 okien i wymiana 24 okien, renowacja 1 drzwi i wymiana 4 drzwi (podpisano umowę z wykonawcą). Natomiast w dalszej przyszłości planowana jest renowacja elewacji. Własność Gminy Pyzdry.

- **Dom ul. Zwierzyniec 6 tzw. Wójtostwo** - w zespole folwarcznym usytuowanym na południowo-zachodnim przedmieściu Pyzdr. Wieś wójtowska stanowiła podmiejski folwark. W 1807 r. Napoleon nadał wieś Wójtostwo razem z Winną Górą i majątkiem w Ratajach pod Pyzdrami generałowi Janowi Henrykowi Dąbrowskiemu. Budynek powstał w 1 poł. XIX w. jako dom zarządcy tutejszego majątku. Obiekt parterowy, częściowo murowany, częściowo z glinobitki, tynkowany, założony na planie prostokąta, parterowy ze skośnym dachem. Bryła zwarta 41 z masywnymi przyporami od str. pn-wsch i drewnianym gankiem przed elewacją frontową. Elewacje skromne, pozbawione dekoracji architektonicznej. Wnętrze nieznacznie przebudowane. Z wyposażenia zachowana stolarka drzwiowa z klamkami, wewnętrzne łamane okiennice, podłogi drewniane taflowe, piece. W latach 90 XX w. wykonano remont więźby dachowej oraz częściową wymianę stolarki okiennej i drzwiowej. Własność prywatna.

3.1.1. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy (wpisane do rejestru zabytków)
Ewidencja zabytków nieruchomych z terenu gminy Pyzdry wpisanych do rejestru zabytków

Stan prawny na 31.08.2024 r. z uzupełnieniem

źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa – Rejestr Zabytków Województwa Wielkopolskiego, dostęp 31.08.2024 r.¹

ustalenia adresów oraz uzupełnienia – S. Mazurkiewicz

Lp.	Miejscowość	Adres/miejsce	Obiekt	Datowanie	Nr rej. zabytków
1.	Pyzdry	śródmieście	HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA	XIII – XIX w.	795/Wlkp/A z 28.05.2010
2.	Pyzdry	ul. Farna 1	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NARODZENIA NMP	poł. XIV, XV w. 1865-70	kl.IV-73/34/58 z 3.10.1958
3.	Pyzdry	ul. Kaliska 25 A	KLASZTOR w zespole klasztornym franciszkanów, obecnie Muzeum Ziemi Pyzdrowskiej, Biblioteka Publiczna, Plebania	poł. XIV-XVIII w.	kl.IV-73/35/58 z 3.10.1958
4.	Pyzdry	ul. Kaliska 25 A	KOŚCIÓŁ PW. ŚCIĘCIA GŁOWY ŚW. JANA CHRZCICIELA w zespole klasztoru franciszkanów	poł. XIV-XVIII w.	kl.IV-73/35/58 z 3.10.1958
5.	Pyzdry	ul. Zamkowa	POZOSTAŁOŚCI ZAMKU I MURU MIEJSKIEGO	1 poł. XIV w.	120 z 1.06.1968
6.	Pyzdry	w domu ul. Kaliska 36	POZOSTAŁOŚCI MURÓW MIEJSKICH	1339 r.	1595 z 10.09.1974

¹ Rejestr zabytków prowadzi Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków - Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Zbiór posiadanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID) dokumentów może być niekompletny, dlatego możliwe są rozbieżności pomiędzy publikowanym wykazem danych, a stanem rzeczywistym. NID dokłada wszelkich starań aby wdrożyć procedury pozwalające na bieżącą aktualizację repozytorium cyfrowego decyzji administracyjnych dotyczących rejestru zabytków. Ze względu na ewolucję przepisów prawnych związanych z ochroną zabytków trwającą od 1918 r. (dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury) oraz zmieniające się zasady prowadzenia rejestru i postrzegania wartości obiektów zabytkowych zasób jest niejednorodny, a informacje tworzone na jego podstawie mogą wymagać aktualizacji. W miarę możliwości autor Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Pyzdry informuje o rozbieżnościach w dokumentacji oraz wskazuje stan faktyczny.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pызdry na lata 2025-2028

7.	Pызdry	ul. Kaliska 29	DOM	1 poł. XIX w.	412/154 z 9.01.1989
8.	Pызdry	ul. Kaliska 37	DOM	1 poł. XIX w.	504/245 z 4.05.1994
9.	Pызdry	Rynek 17	DOM	1768 r.	1054/Wikp/A z 30.07.1956
10.	Pызdry	Rynek 17	DAWNA PIEKARNIA	2 poł. XVIII w.	1054/Wikp/A z 30.05.2018
11.	Pызdry	Rynek 19	DOM	pocz. XIX w.	960/A z 5.03.1970
12.	Pызdry	ul. Zwierzyniec 6	WÓJTOSTWO ob. dom	1 poł. XIX w.	449/190 z 19.09.1990
13.	Pызdry	ul. Wrocławska 29	WIATRAK HOLENDER	1903 r.	450 z 1.02.1969
14.	Rataje	Rataje 26	DWÓR w zespole dworskim	2 poł. XIX w.	387/129 z 2.09.1985
15.	Rataje	Rataje 26	PARK w zespole dworskim	2 poł. XIX w.	387/129 z 2.09.1985

3.1.2. Gminna ewidencja zabytków

Obiekty zabytkowe zarówno te wpisane do rejestru zabytków jak i pozostałe ujmowane są w wojewódzkiej ewidencji zabytków jak i w gminnych ewidencjach zabytków.

Gminna ewidencja zabytków jest podstawą do stworzenia gminnego programu opieki nad zabytkami. Gminna ewidencja zabytków prowadzona jest przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - t.j. Dz.U. 2024, poz. 1992). W gminnej ewidencji zabytków ujęte są zabytki nieruchome tj.: budynki, układy urbanistyczne, zespoły budowlane i zabytki archeologiczne. Stosownie do art. 22 ust 5 ww. ustawy:

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
 - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
 - 3)²⁾ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
- 2) Uznany za niezgodny z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z dniem 18 maja 2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).

Wykaz obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Pызdry
PYZDRY

- UKŁAD URBANISTYCZNY, poł. XIII w. - XIX w.
- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. NMP a. kościół, mur., 2 poł. XV w., zniszczony pożarami 1768 i 1897, b. odrestaurowany 1865 - 1870 c. mur ogrodzeniowy
- ZESPÓŁ KLASZTORNY POFRANCISZKAŃSKI a. kościół par. p.w. Ścięcia Głowy św. Jana Chrzciciela, mur., ok. 1339, XVII w. b. (kaplica MB), 2 poł. XVIII w. c. klasztor, mur. ok. 1339, wielokrotnie przebudowany d. plebania, ul. Kaliska 25, mur. ok. 1870

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- SYNAGOGA, ob. budynek przemysłowy, ul. Kościuszki 10, mur., 1793, 1793, XIX w., gruntownie przebud. ok. 1960
- POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU ZAMKOWEGO a. budynek zamku, ob. dom, ul. Zamkowa nr 11, mur., 1 poł. XIV w., XIX w. b. spichlerz, późn. młyn, ob. zakład przemysłowy, ul. Zamkowa, mur. k. XVIII w, pocz. XX w., 1975
- POZOSTAŁOŚCI MURÓW MIEJSKICH, ul. Kaliska 36, ok. 1339
- REMIZA STRAŻACKA Z BUDYNKIEM GOSPODARCZYM, Pl. Sikorskiego 19, mur., pocz. XX w.
- SZKOŁA PODSTAWOWA, ul. Szkolna 2, mur., l. 50 XX w.
- WÓJTOSTWO, ob. dom, ul. Zwierzyniec 6

ul. Daszyńskiego

- DOM NR 1 (d. 7), mur., k. XIX.

ul. Dworcowa

- DOM NR 4, mur., l. 30 XX w.

ul. Farna

- DOM NR 2., mur., pocz. XX w.
- DOM NR 4, mur., k. XIX. w.
- DOM NR 19, mur. - szach, pocz. XIX w.
- DOM NR 26, mur., 1 poł. XX w. DOM NR 27, mur., k. XIX w.
- BUDYNEK GOSP., mur., drewn., pocz. XX w.

ul. Głowackiego

- DOM nr 11a, mur, szach., k. XIX w.

ul. Kaliska

- DOM NR 2, mur, pocz. XX. w.
- DOM NR 3, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 7, mur., ok. 1900 r.
- DOM NR 11, mur., ok. 1900 r.
- DOM NR 14, mur., k. XIX w.
- DOM NR 27, mur., ok. poł. XIX w.
- DOM NR 27 a, mur., k. XIX w.
- DOM NR 29, mur., szach., k. XVIII., XIX w.
- DOM NR 30, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 31 / 31A, szach., drewn., ok. poł. XIX w.
- DOM NR 32, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 33, mur., szach., ok. poł. XIX w., 1911 - 13 r.
- DOM NR 34, mur., k. XIX w.
- DOM NR 35, mur., 1 poł. XIX., k. XIX w.
- DOM NR 37, mur. ok. 1830 r.

ul. Kilińskiego

- DOM NR 17, szach., 2 poł. XIX w.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- DOM NR 24, mur., k. XIX w.
- DOM NR 43, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 45, szach., mur., k. XIX w.

ul. Kościuszki

- DOM NR 7, mur., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 8, szach., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 15, szach., 1 poł. XIX w.
- DOM NR 20 / 20A, szach., poł. XIX w.
- DOM NR 27, mur., k. XIX w.

ul. 11 Listopada

- DOM NR 4, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 9, 9a, szach., ok. poł. XIX w.
- DOM NR 11, mur., pocz. XX w.

ul. Magistracka

- DOM NR 12, mur., pocz. XX w. ul. 3 Maja
- DOM NR 7, szach., k. XVIII w.
- DOM NR 14, szach., k. XVIII w. (połowa)
- DOM NR 21, mur., XIX / XX w.
- DOM NR 24, mur., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 35, mur., XIX/XX. w.
- DOM NR 37, mur., poł. XIX w.
- DOM NR 41, mur., 2 poł. XIX w. ul. Miłosławska
- DOM NR 13, mur., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 20, mur., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 22, mur., szach., 1 poł. XIX w.
- DOM NR 24, mur., szach., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 34, mur., k. XIX w. DOM b.n. mur., k. XIX w.

ul. Nadrzeczna

- DOM NR 1(d. 2), szach., 2 poł. XIX.
- DOM NR 3, mur., pocz. XX w.
- DOM b.n. mur., pocz. XX w.
- BUDYNEK D. ELEKTROWNI, mur., pocz. XX.
- MAGAZYN tzw. bunkier, mur., kam., 1940-1944 r.

ul. Niepodległości

- DOM NR 3, mur., ok. 1870 r.
- DOM NR 4, mur., l. 30 XX w.
- DOM NR 5, mur., 4 ćw. XIX w.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- DOM NR 12, mur., l. 30 XX w.
- DOM NR 23, mur., XIX / XX w.
- DOM NR 28, mur., k. XIX w.
- DOM NR 30, mur., k. XIX w.
- DOM NR 31, szach., k. XIX w. 16
- DOM NR 33, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 35, mur., k. XIX w.
- DOM NR 40, szach., k. XIX w.
- ZESPÓŁ DOMU NR 41 a. dom, mur., pocz. XX w. b. budynek gosp., mur., ok. 1910 r.
- DOM NR 45, mur., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 47, 47a, mur., 2 ćw. XIX w.
- DOM NR 48, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 50, mur., 1 ćw. XX w.
- DOM NR 51, mur., k. XIX w.
- DOM NR 52, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 54, mur., 1 poł. XX w. ul. Poznańska
- DOM NR 2, mur., ok. 1860 r.
- DOM NR 3, szach., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 5 a, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 8., mur., pocz. XX w.

Pl. Wolności (Rynek)

- DOM NR 1, mur., k. XIX w.
- DOM NR 2, szach., poł. XIX w.
- DOM NR 9, mur., 2 poł. XIX., 190 r.3
- DOM NR 10, mur., 2 poł. XIX w.
- DOM Nr 11, mur. 2 poł. XIX w., przebud.
- DOM NR 17, szach., 1768 r.
- DOM NR 19, szach., XVIII / XIX w.
- DOM NR 20, mur., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 22, mur., glin., poł. XIX w.
- DOM NR 23, mur. - glin., 1 poł. XIX w. ul. Sienkiewicza
- DOM NR 7, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 9, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 10, szach., poł. XIX w.

Pl. Sikorskiego 17

- DOM NR 1, mur., l. 30 XX w.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- DOM NR 7, szach., ok. poł. XIX w.
- DOM NR 10, mur., k. XIX w.
- DOM NR 11, mur., l. 30 XX w.
- DOM NR 18, mur., l. 30 XX w ul. Staszica
- DOM NR 6, mur., 1935 r.
- DOM NR 15, mur., l. 30 XX w.

ul. Szkolna

- BUDYNEK GOSP. przy domu nr 8, 2 poł. XIX w.

ul. Szybska

- DOM NR 2, mur., l. 30 XX w.

ul. Taczanowskiego

- DOM NR 1, mur., przed 1863 r.
- DOM NR 3, mur., poł. XIX w.
- DOM NR 4, mur., ok. poł. XIX w.
- DOM NR 6, mur., pocz. XX w.

ul. Targowa

- DOM NR 15, mur., szach., l. 40 XX w.
- DOM NR 11, 12, mur., szach., l. 40 XX w.

ul. Wrocławska

- DOM NR 1, mur., ok. 1910 w.
- DOM NR 2, szach., k. XIX w.
- DOM NR 5, mur., l. 30 XX w.
- DOM NR 6, mur., ok. 1900 r.

ul. Wrzesińska

- DOM NR 15. mur., l. 30 XX w.
- DOM NR 29 (d. 23), mur., pocz. XX w.

ul. Zamkowa

- DOM NR 1, l. 20, 30 XX w. 18

ul. Wrocławska 27

- WIATRAK HOLENDER, mur., 1903,
- WIATRAK KOŹŁAK, drewn., XIX., ul. Szybska
- WIATRAK KOŹŁAK, drewn., XIX., ul. Szybska
- CMENTARZ RZYM-KAT, ul. Niepodległości, pocz. XIX w.

PYZDRY - WALGA

- CMENTARZ ŻYDOWSKI, na zach. od szosy Pyzdry-Kalisz, w lesie XIX w.

BARANIEC

- DOM W ZAGRODZIE NR 9, glin., k. XIX w.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- CHLEW W ZAGRODZIE NR 14, ruda, k. XIX w.

BENEWICZE

- BUDYNEK LEŚNICTWA, mur., 1928.

BIAŁOBRZEG

- DOM NR 9, mur., szach., k. XIX w.
- DOM NR 13, szach., k. XIX w.
- DOM NR 25 (d. szkoła), cegła surówka, 2 pot. XIX w.

CIEMIERÓW

- ZESPÓŁ DWORSKI (NR 17) a. dwór, ob. leśniczówka, mur., 1900 b. pozostałości parku k. XIX w.

CIEMIERÓW KOLONIA

- ZAGRODA NR 14: a. dom, drewn., k. XIX. w. b. stodoła, drewn., pocz. XX w. c. chlew, ruda, pocz. XX w.
- ZAGRODA NR 24: a. dom, drewn., k. XIX w.
- CMENTARZ POEWANGELICKI, XVIII/XIX w.

GLINIANKI

- DOM W ZAGRODZIE NR 6, drewn., ok. poł. XIX w. 19

GRADY DOLNE

- DOM NR 2, cegła surówka, k. XIX w.
- ZAGRODA NR 9 : a. dom (ob. chlew i obora), drewn., 1 pot. XIX w b. stodoła, drewn., k. XIX w.
- DOM W ZAGRODZIE NR 33, mur., k. XIX w.
- DOM W ZAGRODZIE NR 34, drewn., 1860 r.
- WIATRAK KOŻŁAK, drewn., 1780 r.

GRADY GÓRNE

- ZAGRODA NR 5: a. dom, ruda, k. XIX w. b. chlew, ruda, pocz. XX w.
- ZAGRODA NR 6: a. dom, mur., pocz. XX w. b. stodoła, drewn., pocz. XX w.
- DOM W ZAGRODZIE NR 8, ruda i glina, ok. poł. XIX w.

KOLONIA JANOWSKA

- DOM NR 6, glin., drewn., k. XIX w. KRUSZYNY DOM NR 4 (d. 23), mur., pocz. XX w.

LISEWO

- SZKOŁA PODSTAWOWA, mur., XIX / XX w.

LISEWO KOLONIA

- DOM NR 5, szach., ok. 1860 r.
- DOM NR 22, glin., 1875 r.
- ZAGRODA NR 23: a. dom, glin., drewn., k. XIX w. b. stodoła, drewn., pocz. XX w.
- CMENTARZ POEWANGELICKI, XIX w.

ŁUPICE

- DOM NR 1, mur., pocz. XX w. 20
- MODLICA DOM NR 13, szach., pocz. XX w.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028**PIETRZYKÓW**

- ZAGRODA NR 14 (d. nr 4): a. dom, mur., ok. 1910 r. b. stodoły, drewn., pocz. XX w.
- DOM NR 8., mur., XIX / XX w DOM NR 20., mur., szach., ok. poł. XIX w. DOM NR 27, szach., k. XIX w. DOM NR 48, mur., pocz. XX w.

PIETRZYKÓW KOLONIA

- DOM NR 17, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 21, mur., k. XIX w.
- DOM NR 47, MUR., POCZ. XX w.
- WIATRAK KOŹŁAK, drewn., XIX w.

RATAJE

- ZESPÓŁ DWORSKI (NR 22) a. dwór, mur., 2 poł. XIX w. b. park, 2 poł. XIX w. c. spichlerz, mur., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 56, mur., k. XIX w.
- DOM NR 66., drewn., l. 40 XX w
- DOM NR 67, mur., 1892 r.
- DOM NR 74, mur., pocz. XX w.
- DOM NR 77, mur., ok. 1910 r.
- DOM NR 78., mur., XIX / XX w.
- WIATRAK KOŹŁAK, drewn., XIX w.

RUDA KOMORSKA

- DOM NR 30, mur., szach., k. XIX w.

TŁOCZYNA

- STODOŁA W ZAGRODZIE NR 3, drewn., pocz. XX w.
- STODOŁA W ZAGRODZIE NR 5, drewn., pocz. XX w. 21

WRĘBCZYNEK

- DOM NR 97, glin., ok. 1900 r.

WRĘBZYŃSKIE HOLENDRY

- ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKO - AUGSBURSKIEGO a. kościół (nr 39) ob. kaplica filialna parafii rzym. - kat. w Zagórowie, drewn., ok. 1890 r b. dom nr 38 (d. szkoła), glina, ok. 1880 r.
- SZKOŁA PODSTAWOWA (NR 13), mur., l. 30 XX w.
- DOM NR 20, glin., pocz. XX w.
- DOM NR 25, glin., drewn., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 29, drewn., glin., 2 poł. XIX w.
- DOM NR 38, glin., k. XIX w.
- CMENTARZ POEWANGELICKI, poł. XIX w.

ZAMOŚĆ

- DOM b.n., mur., pocz. XX w.

ZAPOWIEDNIA

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

- DOM NR 13, glin., drewn., k. XIX w
- DOM NR 19, glin., drewn., k. XIX w.
- DOM NR 18, szach., 2 poł. XIX w
- DOM NR 20, glin., drewn., k. XIX w.

Rozszerzenie Gminnej Ewidencji Zabytków

- Zarządzeniem Nr XXIX/18 Burmistrza Pyzdr z dnia 23 lipca 2018 r. w sprawie zaliczenia zabytku do Gminnej Ewidencji Zabytków ujęto jako zabytek w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Pyzdry - DOM PIEKARNI przyległej do zabytkowego domu podcieniowego na posesji Rynek 17 wraz z gruntem pod budynkami, działka ewidencyjna ozn. nr 1528.

Wylączenia z Gminnej Ewidencji Zabytków

- Zarządzeniem Nr XXX/2017 Burmistrza Pyzdr z dnia 25 września 2017 r. w sprawie skreślenia zabytku i wyłączenia karty adresowej z Gminnej Ewidencji Zabytków skreślono zabytek i wyłączono kartę adresowej z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Pyzdry - Pyzdry, DOM przy ul. 3 Maja 14 (połowa), działka ewidencyjna ozn. Nr 1072. Skreślenie spowodowane złym stanem technicznym budynku.
- Zarządzeniem Nr XLI/2017 Burmistrza Pyzdr z dnia 06 grudnia 2017 r. w sprawie skreślenia zabytku i wyłączenia karty adresowej z Gminnej Ewidencji Zabytków skreślono zabytek i wyłączono kartę adresowej z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Pyzdry - Pyzdry, DOM przy ul. Farnej 19 (połowa), działka ewidencyjna ozn. Nr 1565/2. Skreślenie spowodowane złym stanem technicznym budynku.
- Zarządzeniem Nr XXXII/2020 Burmistrza Pyzdr z dnia 01 lipca 2020 r. w sprawie skreślenia zabytku i wyłączenia karty adresowej z Gminnej Ewidencji Zabytków skreślono zabytek i wyłączono kartę adresowej z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Pyzdry - Grądy Górne, STODOŁA, działka ewidencyjna ozn. Nr 119/2. Skreślenie spowodowane ze względu na utratę wartości zabytkowych wynikającą ze złego stanu technicznego oraz licznych przeróbek.

3.2. Zabytki ruchome
Ewidencja zabytków ruchomych z terenu gminy Pyzdry

źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu, opr. S. Mazurkiewicz

Lp.	Miejscowość	Zespół zabytków ruchomych	Rejestr zabytków
1.	Pyzdry	zespół wyposażenia klasztoru franciszkanów i kościoła św. Jana Chrzcziciela	--
2.	Pyzdry	epitafium Michała Skórzewskiego w kościele Ścięcia Głowy św. Jana Chrzcziciela	B-50/11/Ko z 17.12.85
3.	Pyzdry	zespół wyposażenia kościoła parafialnego Narodzenia NMP	--
4.	Pietrzyków	kapliczka przydrożna z figurą św. Wawrzyńca (2 poł. XIX w.)	228/Wkp/B z 22.05.89

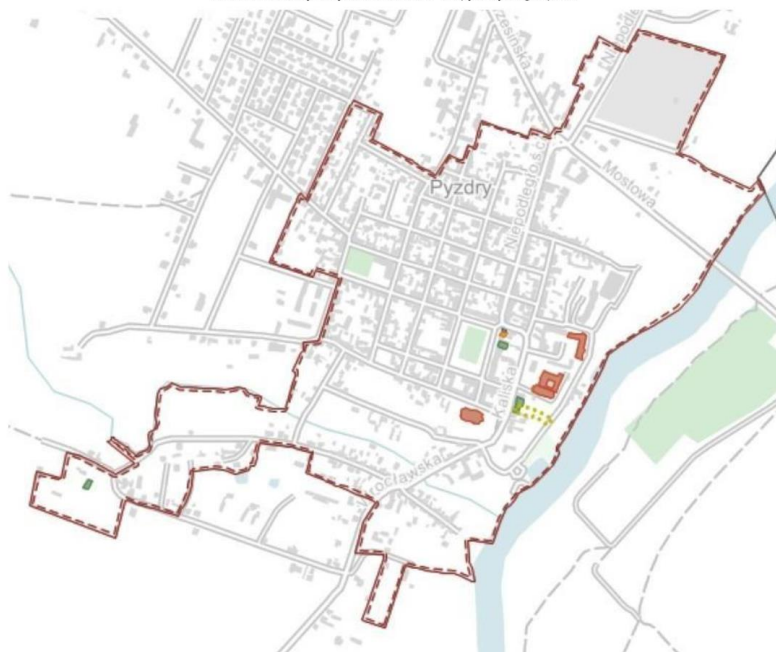
Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028**3.3. Obszarowe wpisy do rejestru zabytków i ewidencji zabytków****Historyczny układ urbanistyczny miasta Pyzdry**

Układ urbanistyczny miasta wpisany do rejestru zabytków 28.05.2010 r. pod nr 795/Wlkp/A. Śródmieście rozłożone jest na skarpie, po północnej stronie rzeki Warty. Po zachodniej stronie dawnego miasta wpływa do Warty struga Szyba. Układ urbanistyczny kształtował się od średniowiecza. Pyzdry posiadały prawa miejskie już w 1257 r. Rozplanowano wówczas duży kwadratowy rynek, miejsce na zamek, klasztor (1277 r.) oraz kościół parafialny i ratusz. W 1331 r. miasto zostało spalone podczas rejsy krzyżackiej. Po najeździe miasto odbudowano. Powstał wówczas murowany zamek (ok. 1339 r.) i klasztor franciszkanów z kościołem św. Jana Chrzyciela. W XV w. wybudowano nowy murowany gotycki kościół parafialny Narodzenia NMP. Miasto wyludniło się w XVIII w. w wyniku przemarszy licznych wojsk i zarazy w 1714 r. Wielki pożar strawił prawie całe miasto w 1768 r. Ponownie miasto odbudowano. W l. 1797-1798 zamek został zamieniony na więzienie a później na mieszkania. W l. 1808-1814 na podstawie projektu Wilhelma Gierscha przy odbudowie miasto otrzymało zmienioną regulację przestrzenną. Nastąpiła całkowita likwidacja średniowiecznego obrysu miasta. Rozebrano w większości mury miejskie. Wprowadzono regularną prostokątną sieć uliczną (od zach. i półn.) oraz wytyczono Nowy Rynek (ob. Plac gen. Sikorskiego). Od 1818 r. Pyzdry stały się przygranicznym miasteczkiem. W 1846 r. straciły status powiatu a w 1864 r. straciły prawa miejskie. Odzyskały je w 1919 r.

Na historyczny układ urbanistyczny miasta Pyzdry składają się:

- nawarstwienia kulturowo - osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny;
- układ komunikacyjny składający się ze znajdującego się w centrum Rynku oraz placu Sikorskiego, głównych ulic w części centralnej miasta: Farnej, Taczanowskiego, Daszyńskiego, Staszica, Kilińskiego, Poznańskiej, 11 Listopada, Sienkiewicza, Kościuszki, Kaliskiej, Niepodległości, innych ulic tworzących system komunikacyjny miasta: Zamkowej, Ogrodowej, Zwierzyniec, Miłosławskiej, Nowoogrodowej, Głowackiego, Wąskiej, Krótkiej, 3 Maja, ulic o mniejszym znaczeniu komunikacyjnym: Szkolnej, Cmentarnej oraz Flisa i Nadrzecznej, a także ulic tranzytowych: Niepodległości, Kaliskiej, Wrocławskiej, Mostowej i Szybskiej;
- tereny zielone porośnięte starodrzewiem: w obrębie cmentarzy w północnej części miasta;
- zespoły sakralne: kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP i klasztoru franciszkanów z kościołem p.w. Ścięcia Głowy św. Jana;
- synagoga, ob. budynek przemysłowy;
- zespół zamkowy ze spichlerzem oraz fragmentem murów obronnych;
- rządcówka (Wójtostwo);
- zabudowa mieszkalna przy wymienionych wyżej ulicach, o przeważającym typie domów parterowych z dachami dwuspadowymi oraz piętrowych, nakrytych dachami dwuspadowymi lub mansardowymi i płaskimi powstała przed 1945 rokiem;
- zabudowa gospodarcza w zwartej zabudowie z dominującym typem wąskiego parterowego budynku z poddaszem, nakrytego dachem dwu lub jednospadowym, wznoszonego na zapleczach działek zabudowy oraz w zabudowie rozproszonej w formie budynków parterowych nakrytych dachami dwuspadowymi powstała przed 1945 rokiem;
- budynki użyteczności publicznej: budynek Urzędu Miejskiego w Pyzdrach i budynek Centrum Kultury, Sportu i Promocji w Pyzdrach (dawna remiza strażacka)
- cmentarze katolicki, ewangelicki i prawosławny.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pызdry na lata 2025-2028
Historyczny układ urbanistyczny miasta Pызdry wpisany do rejestru zabytków

 źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa - mapy.zabytek.gov.pl/nid/

3.4. Zabytkowe cmentarze
Ewidencja cmentarzy i miejsc pocmentarnych z terenu gminy Pызdry

źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu

ustalenia własne na podstawie kwerend archiwalnych i weryfikacji terenowej - S. Mazurkiewicz

Lp.	Miejscowość	Wyznanie	Datowanie	Właściciel	Status	Nr rej. zabytków
1.	Ciemierów Kolonia	ewangelicki	XVIII/XIX w.	zamknięty	Lasy Państwowe - Nadleśnictwo Grodziec	--
2.	Kolonia Lisewo	ewangelicki	XIX w.	zamknięty	Parafia ewangelicko-augsburska w Koninie	--
3.	Pызdry	rzym. - kat z kwaterami ewangelicką i prawosławną	XIX w.	czynny	Parafia katolicka Pызdry	--
4.	Pызdry	ewangelicki	XIX w.	czynny	Parafia ewangelicko-augsburska w Koninie	--
5.	Pызdry	żydowski	XVIII w.	zamknięty	Skarb Państwa - adm. Gmina Pызdry	--
6.	Wrąbczynkowskie Holendry	ewangelicki	pol. XIX w.	zamknięty	Skarb Państwa - własność nieuregulowana	--

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028
3.5. Zabytki archeologiczne
3.5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy wpisanych do rejestru zabytków
Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Pyzdry wpisanych do rejestru zabytków
źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu

Lp.	Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Obszar AZP	Nr rejestru zabytków
1.	Pyzdry	NAWARSTWIENIA KULTUROWE MIASTA	58-35	795/Wikp/A z 28.05.2010

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenie wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

3.5.2. Wykaz stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej
Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy Pyzdry o własnej formie krajobrazowej
źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu

Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Stanowisko
Tarnowa	GRODZISKO (?)	stanowisko 7, AZP 58-35/2

3.5.3. Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją oraz krótką analizą chronologiczną (opis koncentracji stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne)
Zestawienie zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych na terenie gminy Pyzdry
źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu

Stanowiska archeologiczne	Liczba ogółem	Liczba stanowisk wpisanych do rejestru
grodziska	1	-
stanowiska osadnicze	269	-
cmentarzyska	-	-
inne	-	-
łącznie	270	-

Teren gminy Pyzdry obejmuje swoim zasięgiem teren wysoczyzny oraz wycinek pradoliny Warty. Dolina rzeczna wypełniona jest starorzeczami oraz rozległymi łąkami, które otaczają piaszczyste, często zwymdione wyniesienia terasy nadzalewowej. Wysoczyzna ma charakter równinny, pokryta jest częściowo lasami i terenami podmokłymi. Wysoczyzna pozbawiona jest prawie śladów osadnictwa. Osadnictwo prehistoryczne skupia się głównie na kompleksach wydm w okolicach dzisiejszych wsi Pietrzyków i Walga. Zinventaryzowane w trakcie badań powierzchniowych stanowiska archeologiczne występują głównie w obrębie terasy nadzalewowej Warty, oraz na krawędziach i stokach terasy, w okolicach Pyzdr, Dłuska, Rataj. Pozostałości po dawnym osadnictwie odnotowuje się w rejonie Białobrzegu i Wrąbczynka, wokół rozciągających się podmokłych łąk położonych w dolinie Warty.

W materiałach archeologicznych pochodzący z tego terenu uderza duża ilość stanowisk z mezolitu, neolitu oraz wczesnego brązu. Poza tym licznie reprezentowane są stanowiska kultury łużyckiej i z okresu wpływów rzymskich. Najwięcej stanowisk

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

archeologicznych pochodzi z wczesnego średniowiecza. Rzadkim na terenie dolinnym jest fakt wykrycia na stanowisku 53 wczesnośredniowiecznej warzelni soli na brzegu słonego zbiornika o nazwie „Solnia”. Na uwagę zasługują obozowiska mezolityczne w Waldzie (stan. 3, 4); w Białobrzegu (stan. 23, 24), usytuowane na wydmach, na powierzchni których wystąpiły narzędzia i odlupki krzemienne. Jak już wspomniano istotną jest obecność stanowisk neolitycznych i wczesnobrązowych jak Pyzdry, stan. 4, Walga, stan. 13, 8, 15, Białobrzeg, stan. 3, 8, 15. Widoczne są wyraźne skupiska kultury łużyckiej w Tarnowej, Rudzie Komorskiej czy Białobrzegu. Kulturę przeworską z okresu wpływów rzymskich reprezentują rozległe osady między innymi w Zapowiedni (stan. 10-14, 17). Zespół osadniczy tworzą osady powiązane z grodziskiem wczesnośredniowiecznym w Tarnowej. W okresie średniowiecza kształtuje się obecny układ miejscowości, stąd koncentracja osadnictwa średniowiecznego wokół Pyzdr, Pietrzykowa, Walgi, Rataj czy Tarnowej stanowiącego niewątpliwie pozostałości późnośredniowiecznych wsi. Stanowiska średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę.

3.6. Muzea**3.6.1. Muzeum Regionalne Ziemi Pyzdrowskiej w Pyzdrach**

Muzeum w Pyzdrach powstało w 1957 r. Umiejscowiono je w zabytkowym podcieniowym domu w rynku z 1768 r. Kolekcję muzealną stworzono z eksponatów wypożyczonych z Muzeum Narodowego w Poznaniu i Archiwum Państwowego w Poznaniu. Po likwidacji powiatów w 1975 r. muzeum na pewien czas stało się filią Muzeum Okręgowego w Koninie. W 1985 r. placówka została przeniesiona do zabudowań poklasztornych, zajmując tutaj część wschodniego skrzydła. W latach 1995-1998 przeprowadzono renowację krużganków klasztornych, gdzie można podziwiać freski Adama Swacha. W pięciu ekspozycjach muzeum prezentuje: kości zwierząt prehistorycznych ze szczątkami mamuta, nosorożca włochatego, jelenia i żubra kopalnego, dalej zabytki archeologiczne od epoki kamienia do średniowiecza i nowożytności w podziemiach, prezentacje eksponatów dotyczące dziejów królewskiego miasta Pyzdry w dawnym refektarzu, m.in. ze zbiorami cennych monet (brakteatów Bolesława Pobożnego i Przemysła II), dokumentów (Zygmunta Starego, Stefana Batorego, Zygmunta III Wazy, Stanisława Augusta Poniatowskiego), repliką bombardy, słupami granicznymi i innymi, oraz szeroką ekspozycję etnograficzną z przedmiotami i sprzętami codziennego użytku końca XIX i początku XX w. Muzeum w Pyzdrach włączone zostało do obiektów Szlaku Piastowskiego. W ramach projektu „Rozwój kluczowego szlaku dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego pn. Szlak Piastowski” przeprowadzono rewitalizację zabytkowego domu podcieniowego. W obiekcie przygotowano wystawę związaną ze Szlakiem Piastowskim i początkami Państwa Polskiego.

3.7. Miejsca pamięci narodowej**3.7.1. Definicja miejsca pamięci narodowej**

Aktualnie nie ma definicji legalnej *miejsca pamięci narodowej*. Przyjęło się (na podstawie nieobowiązującej już ustawy z dnia 21 stycznia 1988 r. o Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa), że miejscami pamięci narodowej są w szczególności pomniki, cmentarze i mogiły wojenne oraz walk narodowowyzwoleńczych, cmentarze ofiar niemieckiego terroru, muzea walk i martyrologii, a także izby pamięci narodowej. Projekt niegdyś planowanej ustawy o miejscach pamięci narodowej zakładał, iż miejscem pamięci narodowej jest:

- grób lub cmentarz wojenny,
- nieruchomość lub inny obiekt budowlany albo pozostałości upamiętniające postaci lub wydarzenia znaczące dla Narodu i Państwa, a w szczególności pomnik, krzyż, kapliczka, kopiec,
- inny obiekt lub przedmiot związany z wydarzeniami lub postaciami znaczącymi dla dziedzictwa Narodu i Państwa, a w szczególności tablica pamiątkowa.

Z powodu braku przepisów dotyczących ustanawiania miejsc pamięci narodowej trudno obecnie stworzyć szczegółową ich ewidencję w gminie.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pызdry na lata 2025-2028
3.7.2. Groby wojenne i groby weteranów

Natomiast w ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (tj. Dz.U. 2018, poz. 2337), wyraźnie określona jest definicja **grobow wojennych**. Są nimi:

- 1) groby poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego,
- 2) groby osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość,
- 3) groby sióstr miłosierdzia i wszystkich osób, które, wykonując zleczone im czynności przy jakiegokolwiek formacji wojskowej, poległy lub zmarły z powodu działań wojennych,
- 4) groby jeńców wojennych i osób internowanych,
- 5) groby uchodźców z 1915 r.,
- 6) groby osób wojskowych i cywilnych, bez względu na ich narodowość, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego po dniu 1 września 1939 r.,
- 7) groby i cmentarzyska prochów ofiar niemieckich i sowieckich obozów,
- 8) groby osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem i represji totalitarnych w okresie od 1944 r. do 1956 r.

Ewidencja grobów wojennych z terenu gminy Pызdry

źródło: Ewidencja Grobów Wojennych Wielkopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, opr. S. Mazurkiewicz

Lp.	Miejscowość	Grób wojenny	Nr rejestru zabytków lub nr ewidencji wojewody
1.	Pызdry	Mogila 11 powstańców styczniowych poległych w bitwie pod Pызdami 29.04.1863 r., na cmentarzu parafialnym	nr ewid. woj. 3030044_1_PS Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego
2.	Pызdry	Mogila ofiar pomordowanych przez hitlerowców, na cmentarzu parafialnym	Cmentarz w strefie ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego

Zgodnie z przepisami art. 6 ustawy o grobach i cmentarzach wojennych z dnia 28 marca 1933 r. (tj. Dz.U. 2018, poz. 2337), groby wojenne pozostają pod opieką państwa, a koszty ich utrzymania ponosi skarb państwa. Obowiązek utrzymania grobów i cmentarzy wojennych może wojewoda powierzyć jednostce samorządowej (gminie lub powiatowi) za przekazaniem odpowiednich funduszy, o ile nie przyjmie ona tego obowiązku nieodpłatnie. Bezpośredni nadzór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy. Sprawy dotyczące opieki nad grobami wojennymi określono w zarządzeniu wykonawczym Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 października 1936 r., wydanym w porozumieniu z Ministrami Spraw Wojskowych i Opieki Społecznej. Środki na utrzymanie cmentarzy wojennych są wydzielane z budżetu wojewodów i następnie przekazywane gminom lub powiatom na wykonanie prac konserwacyjno-porządkowych i prowadzenie remontów, na podstawie porozumień zawartych pomiędzy urzędami wojewódzkimi, a samorządami.

Od 1 stycznia 2019 r. obowiązuje ustawa o grobach weteranów walk o wolność i niepodległość Polski z 22 listopada 2018 r. (Dz.U. 2018, poz. 2529). Ewidencję grobów weteranów prowadzi Instytut Pamięci Narodowej. Za groby weteranów uznaje się groby:

- 1) osób, które walczyły o odzyskanie niepodległości Polski lub w obronie niepodległości i granic suwerennej Rzeczypospolitej Polskiej, biorąc udział w wojnach, działaniach zbrojnych i niepodległościowych oraz powstaniach narodowych w okresie od 1768 r. do 1963 r.;
- 2) funkcjonariuszy cywilnych władz powstań narodowych, administracji podziemnego Państwa Polskiego w okresie wojny 1939-1945, członków władz i Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie w latach 1939-1990, a także podziemnych niepodległościowych organizacji cywilnych w latach 1945-1956.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

Celem ochrony miejsc pamięci jest zachowanie wszelkich śladów i utrwalenie znaczących dla tożsamości narodowej wydarzeń, faktów, postaci z dziejów państwa i narodu polskiego, walk o zjednoczenie i niepodległość ze szczególnym uwzględnieniem celów wychowawczych i edukacyjnych. Mają one służyć również popularyzacji wiedzy o dokonaniach Polaków, stanowić trwałe elementy tożsamości narodowej i składnik współczesnego życia. Miejsca, obiekty i znaki pamięci narodowej jako ważny składnik tożsamości powinny być chronione przez wszystkich obywateli. Groby weteranów objęte są ochroną prawną. W związku z powyższym nie podlegają likwidacji.

Z terenu gminy Pyzdry do tej pory nie wpisano do ewidencji grobów weteranów żadnego grobu.

3.8. Zabytkowe parki
Ewidencja zabytkowych parków z terenu gminy Pyzdry

źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu

	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Rejestr zabytków
1.	Ciernierów	pozostałości PARKU KRAJOBRAZOWEGO w zespole dworskim	k. XIX w.	--
2.	Rataje	PARK DWORSKI w zespole dworskim	2 poł. XIX w.	387/129 z 2.09.1985

3.9. Formy ochrony przyrody
3.9.1. Rezerваты przyrody

Na terenie gminy Pyzdry na terenach zawarciańskich projektuje się utworzenie rezerwatu przyrody „Łąki Pyzdurskie”.

3.9.2. Parki krajobrazowe
Nadwarciański Park Krajobrazowy

Utworzony w 1995 r. na mocy rozporządzenia nr 60 Wojewody Konińskiego z dnia 19 października 1995r. w sprawie: utworzenia Nadwarciańskiego Parku Krajobrazowego (Dziennik Urzędowy Województwa Konińskiego nr 25 z dnia 25 października 1995 r.). Celem utworzenia parku jest ochrona środowiska przyrodniczego, swoistych cech krajobrazu dolinnego, zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych miejsc lęgowych ptaków, a także zabezpieczenia wartości historycznych i kulturowych. Park zajmuje 13 428 ha powierzchni na obszarach gmin Golina i Rzgów (powiat koniński), Łądek i Zagórów (powiat słupecki) oraz Pyzdry (powiat wrzesiński).

3.9.3. Obszary chronionego krajobrazu
Pyzdurski Obszar Chronionego Krajobrazu

Utworzony Uchwałą Nr 53 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koninie z dnia 29 stycznia 1986 r. w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego na terenie województwa konińskiego i zasad korzystania z tych obszarów, (Dziennik Urzędowy Województwa Konińskiego nr 1 z dnia 31 stycznia 1986 r.), powiększony o 30 tys. ha w 1995 r. Był podstawą do utworzenia Nadwarciańskiego Parku Krajobrazowego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028
Obszary natura 2000

- Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Ostoja Nadwarciańska (na obszarach gmin Miłosław, Kołaczkowo, Pyzdry)
- Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Dolina Środkowej Warty (z terenu powiatu wrzesińskiego obszary gmin Miłosław, Kołaczkowo, Pyzdry)

3.9.4. Pomniki Przyrody

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie. Na terenach niezabudowanych, jeżeli nie stanowi to zagrożenia dla ludzi lub mienia, drzewa stanowiące pomniki przyrody podlegają ochronie aż do ich samoistnego, całkowitego rozpadu (art. 40 ustawy o ochronie przyrody - t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1478).

Ewidencja pomników (zabytków) przyrody z terenu gminy Pyzdry

wg. Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody

Lp.	Miejscowość, miejsce	Obiekt	Wymiary	Data i podstawa utworzenia (ustanowienia prawnego)
1.	Ciemierów przy drodze	dąb szypułkowy	- obw. 470 cm - wys. 21 m	utworzony 16.12.1998 r. (Rozp. Nr 20 Woj. Konińskiego z 16.12.1998 r.),
2.	Pyzdry ul. Wrocławska	lipa drobnolistna	- obw. 420 cm - wys. 24 m	utworzony 15.02.1957 r. (Orzec. nr 331 Prezydium WRN w Poznaniu z 15.02.1957 r.)
3.	Pyzdry ul. Zwierzyniec 6	lipa drobnolistna dwa drzewa	- obw. 450 i 250 cm	utworzony 15.10.1993 r. (Rozp. Nr 45 Woj. Konińskiego z 29.10.1993 r.) zniesiony Uchwałą Nr VII/50/2011 Rady Miejskiej w Pyzdrach z dnia 30 czerwca 2011 r.
4.	Pyzdry w alei przy drodze do starego mostu	jawor „Jawor”	- obw. 220 cm - wys. 17 m	utworzony Uchwałą Nr XII/69/99 Rady Miejskiej w Pyzdrach
5.	Pyzdry, skrzyżowanie drogi Pyzdry-Myszków z drogą Zapowiednia-Trzcianki	sosna zwyczajna „Sosna z kapliczką”	- obw. 162 cm - wys. 16 m	utworzony Uchwałą Nr XII/69/99 Rady Miejskiej w Pyzdrach
6.	Leśnictwo Pyzdry oddz. 51b.	dąb szypułkowy	- obw. 460 cm - wys. 20 m	Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego Nr 1 z 16.01.2003 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

**4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OPIEKI
NAD ZASOBAMI DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO
NA OBSZARZE GMINY I MIASTA PYZDRY**

4.1. Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków

4.1.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Stan zachowania zabytków nieruchomych z terenu gminy Pyzdry wpisanych do rejestru zabytków

ocena dokonana w listopadzie 2024 r. przez S. Mazurkiewicza, konsultacja z WUOZ Poznań

1 - bardzo zły; 2 - zły; 3 - dostateczny; 4 - dobry; 5 - bardzo dobry

Lp.	Miejscowość	Adres/miejsce	Obiekt	Datowanie	Stan zachowania
1.	Pyzdry	śródmieście	HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA	XIII - XIX w.	4
2.	Pyzdry	ul. Farna 1	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. NARODZENIA NMP	poł. XIV, XV w. 1865-70	4
3.	Pyzdry	ul. Kaliska 25 A	KLASZTOR w zespole klasztornym franciszkanów, obecnie Muzeum Ziemi Pyzdrowskiej, Biblioteka Publiczna, Plebania	poł. XIV-XVIII w.	3/4
4.	Pyzdry	ul. Kaliska 25 A	KOŚCIÓŁ PW. ŚCIĘCIA GŁOWY ŚW. JANA CHRZCICIELA w zespole klasztoru franciszkanów	poł. XIV-XVIII w.	4
5.	Pyzdry	ul. Zamkowa	POZOSTAŁOŚCI ZAMKU I MURU MIEJSKIEGO	1 poł. XIV w.	2
6.	Pyzdry	w domu ul. Kaliska 36	POZOSTAŁOŚCI MURÓW MIEJSKICH	1339 r.	2
7.	Pyzdry	ul. Kaliska 29	DOM	1 poł. XIX w.	3
8.	Pyzdry	ul. Kaliska 37	DOM	1 poł. XIX w.	3
9.	Pyzdry	Rynek 17	DOM	1768 r.	5
10.	Pyzdry	Rynek 17	DAWNA PIEKARNIA	2 poł. XVIII w.	5
11.	Pyzdry	Rynek 19	DOM	pocz. XIX w.	3
12.	Pyzdry	ul. Zwierzyniec 6	WÓJTOSTWO ob. dom	1 poł. XIX w.	4
13.	Pyzdry	ul. Wrocławska 29	WIATRAK HOLENDER	1903 r.	5
14.	Rataje	Rataje 26	DWÓR w zespole dworskim	2 poł. XIX w.	3
15.	Rataje	Rataje 26	PARK w zespole dworskim	2 poł. XIX w.	3

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028**4.2. Obszary największego zagrożenia dla zabytków****a) Zagrożenia dla układów przestrzennych (urbanistycznych i ruralistycznych) i zabytków nieruchomych**

- Przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych. Na tym terenie. Pozwalają skorygować, uszczegółowić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej oraz statusie społecznym i zawodowym mieszkańców. Dlatego ważne jest wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.
- Na terenie układu urbanistycznego wpisanego do rejestru zabytków nie występują typowe zagrożenia związane z wprowadzaniem nieadekwatnej wielkokubaturowej współczesnej architektury w ciągach historycznej zabudowy, ze względu na szczegółowe zapisy i obostrzenia zawarte w uchwalonym w 2016 r. miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego miasta Pyzdry
- Zły stan techniczny zachowanych obiektów powstałych w XIX w. oraz nie przystawanie do standardów współczesnego budownictwa co powoduje zastąpienie ich współczesnymi realizacjami. Budownictwo mieszkaniowe było ściśle powiązane z zabudową gospodarczą. W związku z zanikaniem pierwotnej funkcji następuje szybka degradacja obiektów prowadząca do całkowitego zniszczenia a w kolejności do rozbioru budynków gospodarczych, - wymiana historycznej tkanki – oryginalnych drewnianych stolarok okiennych i drzwiowych, klatek schodowych, dawnych witryn sklepowych,, pokryć dachowych. Pozbawienie budynków ich pierwotnych dekoracji architektonicznych prowadzi do degradacji pojedynczych obiektów a także całych obszarów starej zabudowy, prowadząc do zniekształcenia i zafalszowania autentyzmu, pozbawiając charakterystycznego klimatu a co za tym idzie wartości turystycznych.
- Wprowadzanie elementów obcych stylowi - wpływ na taki stan rzeczy mają przekształcenia własnościowe obiektów nieruchomych przez właścicieli prywatnych często wykonujących prace przy zabytku bez wymaganego pozwolenia konserwatorskiego w sposób niezgodny z zasadami sztuki i techniki konserwatorskiej, - remonty prowadzone w sposób nieprawidłowy, niezgodnie z zasadami sztuki konserwatorskiej z zastosowaniem materiałów przeznaczonych do współczesnego masowego budownictwa - dawne mury miejskie
- Brak pomysłu na zagospodarowanie tej części przestrzeni miejskiej w związku z nierozpoznanym do końca stanem własnościowym,
- Zanikanie architektury regionalnej tzw. „domów z żelaza” związane z wyludnieniem części osad po II wojnie światowej, lub źle pojętymi modernizacjami i adaptacjami historycznych budowli do wymogów współczesności (usuwanie oryginalnych elementów detalu lub konstrukcji, wymiana drewnianej stolarki okiennej i drzwiowej, profilowanej, z dużą ilością podziałów na nową z profili PCV najczęściej jednopolową, zamiana pokrycia dachowego ze słomy na blachę dachówkopodobną lub w latach powojennych na eternit), zmiana pierwotnych funkcji (zwłaszcza w przypadku budynków gospodarczych niewielka możliwość wykorzystania starej zabudowy do nowoczesnej produkcji, niszczenie kompozycji podwórza gospodarczego oraz charakteru zachowanej zabudowy).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

Budynki te wymagają przeróbek i adaptacji, a w wielu przypadkach również znalezienia nowej funkcji. Z tych powodów w złym stanie jest wiele obiektów na terenie Gminy.

- Zanikanie tradycyjnych technologii (pokrycie dachowe ze słomy lub trzciny, elewacje z rudy darniowej) uniemożliwiające odtworzenie zniszczonych elementów

b) Zagrożenia dla zabytków archeologicznych

- Natomiast realizacja inwestycji takich jak budowa obwodnic, dróg, zbiorników retencyjnych, eksploatacja piasek i żwirów, kopalnie kruszywa bezwzględnie wymaga prawidłowego rozpoznania terenu pod względem faktycznej ilości stanowisk archeologicznych oraz przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych na wytypowanych stanowiskach. Z uwagi na szeroko płaszczyznowy zakres prac ziemnych charakteryzujący tego typu przedsięwzięcia budowlane, w bezpowrotny sposób niszczy się substancję zabytkową i obiekty archeologiczne.
- Należy pamiętać również o pracach ziemno-budowlanych związanych z przebudową lub rozbórką budynków wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w ewidencji zabytków. Towarzyszące im badania archeologiczne są niezwykle istotne w procesie rekonstrukcji dawnej zabudowy.
- Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.
- Istotne zagrożenie dla zachowania substancji zabytkowej stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie pól uprawnych stanowi głęboka orka. Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. poszukiwaczy skarbów z wykrywaczami metali, których rozmiarów nie potrafimy ocenić. Działalność ta szczególnie zagraża cmentarzyskom oraz grodziskom zlokalizowanym na terenie gminy. Wiele zagrożeń wynika z przyspieszonego rozwoju gospodarczego jak już wspomniano użycie ciężkiego sprzętu w rolnictwie, rozwój budownictwa i budowa dróg.
- W oparciu o plany inwestycyjne na najbliższe lata, można wymienić obszary na terenie gminy, zagrożonych pod względem zachowania zabytków archeologicznych. Są to: budownictwo mieszkaniowe, usługowe i przemysł
 - budownictwo mieszkaniowe przede wszystkim z zachodniej części miasta przy ul. Zwierzyniec, pomiędzy ul. Farną a Szybską, od ul. Polnej w kierunku obrzeży miasta wzdłuż ul. Wrzesińskiej,
 - budownictwo usługowe i przemysł w północnej części miasta przy ul. Niepodległości, ul. Wrzesińskiej, przy wyjeździe w kierunku wsi Dłusk; teren usług komercyjnych przy ul. Mostowej i Wrzesińskiej,
 - budowa promenady wzdłuż rzeki Warty wraz z instalacją oświetlenia i ławek wraz z odbudową budynków przystani wodnej w m. Pyzdry,
 - gazyfikacja obszaru gminy,
 - budowa i modernizacja infrastruktury wodno - kanalizacyjnej na terenie m. Pyzdry,
 - budowa kanalizacji sanitarnej łącznie z postulowaną nową oczyszczalnią ścieków zlokalizowaną w miejscowości Lisewo - Ciemierów, obsługującą Lisewo, Ciemierów, Łupice, Ruda Komorska, Zamość i Modlica,
 - budowa stawów rekreacyjnych o powierzchni 12, 17 ha w m. Pyzdry przy ul. Szybskiej,
 - kompleksowe zalesianie słabych użytków rolnych i gruntów zagrożonych erozją: Ciemierów, Kolonia,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

Lisewo, Dolne Grądy, Górne Kruszyny, Grądy, Wrąbczynkowskie Holendry i Zapowiednia,

- działalności gospodarki leśnej - nasadzenia nowych zadrzewień oraz uzupełnianie istniejących zadrzewień.

c) Zagrożenie dla zabytkowej zieleni

- Dla zabytkowej zieleni takiej jak w większości podworskie parki krajobrazowe jest brak środków finansowych na rewitalizację i utrzymanie zieleni. Do tego dochodzi degradacja obszarów zielonych poprzez źródła zanieczyszczeń: zrzuty ścieków do wód, na łąki, powstawanie nielegalnych składowisk odpadów, czy stosowane środki ochrony roślin. Ponadto pojawia się brak wyznaczonych stref ochronnych co skutkuje lokalizowaniem tuż przy granicy zabytkowych parków lub w najbliższym sąsiedztwie ferm zwierzęcych.

d) Zagrożenie dla cmentarzy

- Największe zagrożenie występuje dla cmentarzy zamkniętych, nieużytkowanych. Są to na terenie gminy Pyzdry cmentarze ewangelickie (Ciemierów Kolonia, Lisewo Kolonia, Wrąbczynkowskie Holendry,) oraz cmentarz żydowski (Walga). Upływ czasu powoduje ich dalszą degradację, poprzez niszczenie pomników nagrobnych, niwelację mogił, zarastanie terenu cmentarza dzika roślinnością tak iż przemieniają się one w tereny pocmentarne. W tym przypadku głównym problemem jest brak środków finansowych z przeznaczonych na ich porządkowanie czy rewitalizację konserwatorską oraz brak stosownych tablic informacyjnych i oznaczeń.

e) Zagrożenia dla zabytków ruchomych

- Największymi zagrożeniami dla zabytków ruchomych są kradzieże, wandalizm, katastrofy naturalne takie jak: pożary, wichury, powódzie, które doszczętnie potrafią zniszczyć zabytek ruchomy. Dużym zagrożeniem dla zabytku ruchomego jest również zaniedbanie obiektu poprzez brak sprawowania nad nim opieki, zaniechanie wykonania koniecznych zabezpieczeń i konserwacji. W przypadku zabytków ruchomych z zagrożeniem zaniedbania łączy się także niewłaściwe użytkowanie. Dotyczy to głównie zabytków, które w świadomy sposób są przechowywane w niesprzyjających warunkach np. rzeźby bądź obrazy przechowywane są w niewłaściwych warunkach wilgotnościowo-temperaturowych. Jest to zabójcze zarówno dla obrazów jak i rzeźb drewnianych jak i kamiennych. Niewłaściwe warunki wilgotnościowo-temperaturowe powodują m.in. rozsypywanie się rzeźby, powstawanie glonów, porostów czy mchów, a także puchnięcie materiału a później jego pękanie podczas przesuszania.

d) Zagrożenia dla zabytków ruchomych konfliktem zbrojnym i sytuacjami kryzysowymi

- Nie mniej ważnym zagrożeniem zarówno dla zabytków nieruchomych jak i dla stanowisk archeologicznych jest konflikt zbrojny i inne sytuacje kryzysowe. Plan działania na takie zagrożenie wskazany jest w „Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Gminy Pyzdry”, przyjętym uchwałą Nr XX/190/17 Rady Miejskiej w Pyzdrach z dnia 17 lutego 2017 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pызdry na lata 2025-2028

4.2.1. Analiza szans i zagrożeń stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Pызdry

Silne strony	Słabe strony
• bardzo dobrze i dobrze utrzymane zabytki sakralne, • bardzo dobrze i dobrze utrzymane zabytki nieruchome stanowiące własność Gminy Pызdry (dom podcieniowy, wiatrak holenderski), • bardzo dobrze i czytelnie zachowany historyczny układ urbanistyczny miasta, • stała gotowość samorządu gminnego do działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego, • prężnie działająca placówka muzealna: Muzeum Regionalne Ziemi Pызdrskiej; • prowadzenie nadzorów archeologicznych przy inwestycjach, • informowanie społeczeństwa na temat dziedzictwa kulturowego i działań na rzecz jego zachowania, • posiadanie gminnej ewidencji zabytków i jej bieżące uzupełnianie, • uwzględnianie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i programowych gminy oraz w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, • udzielanie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów zabytkowych, • przebieg trasy i obiekt Szlaku Piastowskiego, • oznakowanie znakiem Konwencji Haskiej wszystkich zabytków wpisanych do rejestru zabytków, • działalność regionalistów i społeczników na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.	• degradacja zabytkowych obiektów: pozostałości zamku oraz murów miejskich, • wprowadzanie współczesnej architektury w obszary o charakterze zabytkowym, • degradacja części wiejskich obiektów zabytkowych, • zanikanie funkcjonalności zabytkowych obiektów gospodarczych prowadząca w efekcie do ich zaniedbania a dalej nawet do rozbiórki, • degradacja cmentarzy ewangelickich, • niewystarczająca świadomość społeczna o prawnych zobowiązaniach właściciela do należytego utrzymywania zabytków, • przekształcenia niektórych obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków powodujące utratę ich zabytkowych walorów, • zła sytuacja finansowa wielu właścicieli budynków zabytkowych.
Szanse	Zagrożenia
• szeroka i aktywna działalność instytucji kultury oraz organizacji pozarządowych, • rozwój promocji miasta w oparciu o turystykę historyczną i kulturową, • możliwość pozyskania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł, • tymczasowa ochrona konserwatorska obiektu po rozpoczęciu procedury wpisu do rejestru zabytków, • zwiększanie zainteresowania społecznego lokalną historią i zabytkami, • rozwój inicjatyw lokalnych dla zwiększenia ochrony dziedzictwa kulturowego, • współpraca z samorządami, instytucjami, organizacjami i osobami prywatnymi na rzecz dziedzictwa kulturowego.	• luki prawne i brak spójności w przepisach krajowych, • możliwe ograniczenie środków finansowych z budżetu UE na turystykę i dziedzictwo kulturowe, • niewystarczające środki finansowe na prace konserwatorskie ze względu na duże potrzeby w tym zakresie, • obniżenie walorów krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie nowej zabudowy mieszkalnej oraz infrastruktury gospodarczej, • niechęć do obejmowania obiektów ochroną konserwatorską przez właścicieli.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028**4.3. Szlaki turystyczne**

W celu wyeksponowania obiektów dziedzictwa kulturowego dla potrzeb turystycznych i społecznych podejmowane są różnokierunkowe działania poprzez tworzenie i promocję na bazie obiektów kulturowych tras i ścieżek turystycznych. Przez teren gminy Pyzdry przebiega *Szlak Piastowski*. Gmina Pyzdry przystąpiła do Stowarzyszenia Klaster Turystyczny „Szlak Piastowski w Wielkopolsce” uchwałą Rady Miejskiej w Pyzdrach nr XIII/190/2015 z dnia 30 grudnia 2015 r. Zadaniem stowarzyszenia jest promocja turystyczna miejsc związanych z dziejami Piastów w Wielkopolsce. Promocją dziejów piastowskich zajmuje się Muzeum Regionalne Ziemi Pyzdrowskiej. Gmina Pyzdry przystąpiła do Wielkopolskiej Organizacji Turystycznej uchwałą Rady Miejskiej nr X/122/2012 z 12 grudnia 2019 r. Zadaniem organizacji jest budowanie wizerunku Wielkopolski jako atrakcji turystycznej. W ramach współpracy z WOT przygotowane zostały foldery.

4.4. Uwarunkowania wynikające ze Strategii Rozwoju Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2021-2025.

Strategia rozwoju Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2021-2025 to dokument o charakterze planistycznym, opisujące założenie działania do realizacji, określone za pomocą celów strategicznych i operacyjnych. Ich realizacja powinna przyczynić się do poprawy jakości życia mieszkańców. Na podstawie wyszczególnionych zadań określono główne obszary problemowe, których interwencja może przyczynić się do poprawy konkurencyjności gminy w regionie. Cele strategiczne: budowę i modernizację infrastruktury technicznej, budowę infrastruktury rekreacyjnej, budowę i modernizację infrastruktury socjalnej. Dzięki ich realizacji zwiększona zostanie m.in. atrakcyjność inwestycyjna i turystyczna Gminy oraz osiągnięty zostanie cel jakim jest rozwój gospodarczy i społeczny Gminy.

Strategię Rozwoju Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2021-2025 wprowadzono uchwałą nr XXV/218/2021 Rady Miejskiej w Pyzdrach z dnia 28 października 2021 r. W strategii zwraca się też szczególną uwagę na dziedzictwo kulturowe gminy Pyzdry jak na element promocyjny związany ze szlakami turystycznymi w ramach pierwszego celu strategicznego. Zwrócona jest też uwaga na dbałość zachowanie zabytkowego charakteru przestrzennego miasta przy planowaniu terenów rozwoju zagospodarowania przestrzennego.

4.5. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

W 2016 r. Burmistrz Pyzdr przygotował „*Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Gminy i Miasta Pyzdry*”.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. Realizowanie i prowadzenie przedsięwzięć ochrony zabytków polega na:

1. Zapobieganiu i prowadzeniu prac przygotowawczych - w czasie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.
2. Podwyższeniu gotowości wprowadzonej w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia poprzez właściwe organy kierowania kryzysowego,
3. Reagowaniu w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.
4. Zabezpieczeniu i dokumentowaniu po ustąpieniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.
5. Ochronie zabytków ruchomych.

„*Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Gminy i Miasta Pyzdry*” został uzgodniony ze Starostą Wrzesińskim oraz Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028**4.6. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązujących na terenie Gminy i Miasta Pyzdry.**

Na terenie Gminy Pyzdry nie ma opracowanego jednego planu zagospodarowania przestrzennego. W większości plany opracowywane są na bieżące potrzeby inwestorów oraz mieszkańców. Ewentualne rozbieżności w stosunku do oczekiwań właścicieli nieruchomości są w miarę możliwości niwelowane poprzez częściowe zmiany i aktualizacje obowiązujących planów. W celu ochrony stanowisk archeologicznych, układów przestrzennych czy pojedynczych zabytków nieruchomych lub ich zespołów niezbędne jest ujmowanie zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz uzgadnianie i wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków. Z uwagi na specyfikę terenów, których dotyczą plany zagospodarowania przestrzennego, zagadnienie ochrony i opieki zabytków występuje w różnym stopniu. Poniżej wymieniono te miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których ujęto zapisy dotyczące zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego.

Zgodnie z Ustawą z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2003 r. Nr 80 poz.717) większość planów utraciła w 2004 r. moc prawną. Nowe plany miejscowe obejmują następujący obszar gminy:

UCHWAŁA Nr XXXI/263/06 RADY MIEJSKIEJ W PYZDRACH z dnia 19 października 2006 r. w sprawie uchwalenia „Miejscowego planu zagospodarowania przestrzeni wsi Białobrzeg”.

UCHWAŁA Nr XXXI/265/06 RADY MIEJSKIEJ W PYZDRACH z dnia 19 października 2006 r. w sprawie uchwalenia „Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Dłusk”.

UCHWAŁA Nr XXXI/266/06 RADY MIEJSKIEJ W PYZDRACH z dnia 19 października 2006 r. w sprawie uchwalenia „Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Lisewo”.

UCHWAŁA Nr XXXI/267/06 RADY MIEJSKIEJ W PYZDRACH z dnia 19 października 2006 r. w sprawie uchwalenia „Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Pietrzyków”.

UCHWAŁA Nr XXXI/270/06 RADY MIEJSKIEJ W PYZDRACH z dnia 19 października 2006 r. w sprawie uchwalenia „Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Tarnowa”.

UCHWAŁA Nr XXXI/271/06 RADY MIEJSKIEJ W PYZDRACH z dnia 19 października 2006 r. w sprawie uchwalenia „Miejscowego planu zagospodarowania wsi Wrąbczynek”.

W wyżej wymienionych planach w §3 podano definicję zabytku archeologicznego „należy przez to rozumieć zabytek nieruchomy, będący powierzchnią podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem” oraz definicję stanowisk archeologicznych jako „zlokalizowane obszary, określone na rysunku planu, dla których stwierdza się lub przypuszcza występowanie zabytku archeologicznego lub cennych form archeologicznych”. W §6 „Zasady ochrony i ładu przestrzennego” określone zostały wymogi, jakie powinna spełniać nowa zabudowa tzn. „nawiązywać do tradycyjnych wzorców architektonicznych stosowanych na terenie wsi” odnosi się to do lokalnych detali, konwencjonalnej kolorystyki oraz rozwiązań materiałowych. W § 8. „Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” dla terenu objętego planem ustalony został nakaz uzgadniania z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków: prac ziemnych dla terenów, na których znajdują się

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

udokumentowane stanowiska archeologiczne, ujęte w rysunku planu, oraz w przypadku rozpoznania takich zabytków podczas prowadzenia prac ziemnych a także uzgadniania podczas przebudowy, remontów, rozbudowy (zmiany pokryć dachowych, wymiany stolarki okiennej i drzwiowej, malowanie elewacji) obiektów ujętych w ewidencji konserwatorskiej. W § 9 „Wymagania wynikające z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznej” wprowadzono zapis o zakazie umieszczania reklam m.in. na obiektach zabytkowych.

UCHWAŁA Nr XXXI/264/06 RADY MIEJSKIEJ W PYZDRACH z dnia 19 października 2006 r. w sprawie uchwalenia „Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Ciemierów”. W § 6, § 8 i § 9 ujęto te same zapisy 29 co wyżej wym. planach zagospodarowania. Ponadto w § 10 ust. 11 „Dla terenów ZP/U” wprowadzono nakaz zachowania i rewitalizacji istniejącego parku po przeprowadzeniu uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody, dopuszczono zachowanie istniejącej zabudowy na terenie parku, w tym jej odbudowy i konserwacji (na zasadach określonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków), zakaz wprowadzania nowej zabudowy, możliwość prowadzenia usług komercyjnych i publicznych w istniejących obiektach (po uzgodnieniu z Wielkopolskim Konserwatorem Zabytków).

UCHWAŁA NR XV/141/16 RADY MIEJSKIEJ W PYZDRACH z dnia 4 sierpnia 2016 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu miasta Pyzdry.

§ 7. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. W zakresie zabytków architektury ustala się:

- 1) Ochronę konserwatorską obszaru położonego w strefie ochrony układu urbanistycznego miasta, wpisanego do rejestru zabytków pod nr 795/Wlkp/A - decyzja z dnia 28.05.2010 r., zgodnie z przepisami odrębnymi;
- 2) Nakaz uzyskania pozwolenia konserwatorskiego na prowadzenie wszelkich prac na terenie strefy, o której mowa w pkt. 1;
- 3) Ochronę obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
- 4) Nakaz uzyskania pozwolenia konserwatorskiego na prowadzenie wszelkich robót budowlanych i ziemnych dla obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

2. W zakresie zabytków archeologicznych ustala się:

- 1) Ochronę konserwatorską obszaru położonego w strefie średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych miasta wpisaną do rejestru zabytków pod nr 795/Wlkp/A - decyzja z dnia 28.05.2010 r., zgodnie z przepisami odrębnymi;
- 2) Obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji w granicach strefy, o której mowa w pkt. 1;
- 3) Ochronę zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych w granicach stref, zgodnie z rysunkiem planu;
- 4) Obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji w granicach stref zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych;
- 5) Nakaz uzyskania pozwolenia na badania archeologiczne przed otrzymaniem pozwolenia na budowę.

3. W zakresie dóbr kultury współczesnej nie podejmuje się ustaleń.

UCHWAŁA NR XXXII/270/2022 RADY MIEJSKIEJ W PYZDRACH z dnia 29 czerwca 2022 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Rataje (etap I).

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) występują obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków: Zespół dworski, w którego skład wchodzi: dwór oraz park

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

krajobrazowy, wpisany do rejestru zabytków 387/129 decyzją z dnia 02.09.1985 r. dla którego występują następujące zasady ochrony konserwatorskiej:

- a) zachowanie historycznej formy architektonicznej budynków, zachowanie gabarytów wysokościowych, formy, kształtu dachu i, kompozycji i wystroju architektonicznego elewacji, formy stolarki okiennej i drzwiowej;
- b) podstawowym działaniem konserwatorskim w odniesieniu do zespołów dworsko-parkowych jest zachowanie ich integralności. Pod tym pojęciem należy rozumieć utrzymanie zabytku w jego historycznych granicach wraz z zachowaniem pierwotnego układu funkcjonalno-przestrzennego;
- c) w zabytkowych parkach ochronie podlega rozplanowanie z istniejącą siecią dróg, alei, cieków wodnych, osi i powiązań widokowych oraz starodrzew i zieleń parkowa (zespoły roślinne, ich rodzaje, rozmiary, wody ruchome i stojące), rzeźba terenu, dominanty kompozycyjne i architektoniczne. Wszelkie działania podejmowane na terenach zespołów pałacowo – parkowych powinny służyć zachowaniu, utrwaleniu oraz utrzymaniu w jak najlepszym stanie zabytków architektury oraz zieleni w łączności z zachowaniem walorów przyrodniczych zespołu. Należy podjąć wszelkie starania o zachowanie zadrzewień, równowagi ekologicznej oraz stosunków wodnych;
- d) obowiązują przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. z 2021 r. poz. 710). Zgodnie w art. 36 ust. 1 ww. ustawy, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni; prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru; prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru; prowadzenie badań archeologicznych; przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru; dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru; zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku; umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych oraz podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;

2) występują obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: dom nr 67, 66, 74 oraz nr 78 dla którego występują następujące zasady ochrony konserwatorskiej:

- a) zachowanie historycznej formy architektonicznej budynków, zachowanie gabarytów wysokościowych, formy, kształtu dachu i, kompozycji i wystroju architektonicznego elewacji, formy stolarki okiennej i drzwiowej;
- b) wszelkie planowane inwestycje budowlane powinny być przeprowadzone w poszanowaniu dla strefy ochrony powiązań widokowych. Celem ochrony tego obszaru jest zachowanie i utrzymanie istniejącej zabudowy i elementów zagospodarowania przestrzeni o wartościach historycznych i kulturowych w dobrym stanie technicznym, funkcjonalnym oraz estetycznym, z zachowaniem kompozycji krajobrazowych. Ewentualna nowa zabudowa przedmiotowego terenu powinna nawiązywać do tradycyjnych form architektonicznych miejscowości;
- c) obowiązuje art. 39 ust. 3 prawa budowlanego (Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 ze zm.), zgodnie z którym, w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków;

- 3) występuje stanowisko archeologiczne ujęte w ewidencji służby konserwatorskiej obszar AZP 57-35/89, 91, 6, 8 będące pozostałością osadnictwa pradziejowego oraz okresu wczesnego i późnego średniowiecza, w granicy wyznaczonego stanowiska archeologicznego dopuszcza się działalność inwestycyjną oraz określa wymóg przeprowadzenia badań archeologicznych w trakcie realizacji prac ziemnych zgodnie z przepisami odrębnymi.

UCHWAŁA NR XLI/332/2023 RADY MIEJSKIEJ W PYZDRACH z dnia 30.06.2023 w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Ruda Komorska (etap I).

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej ustala się: strefę ochronną stanowiska archeologicznego ujętego w ewidencji służby konserwatorskiej obszar AZP 59-34/1 będące pozostałością osadnictwa pradziejowego, w granicy wyznaczonego stanowiska archeologicznego dopuszcza się działalność inwestycyjną oraz określa wymóg przeprowadzenia badań archeologicznych w trakcie realizacji prac ziemnych zgodnie z przepisami odrębnymi.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

**5. CZĘŚĆ PROGRAMOWA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI:
PRIORYTETY, DZIAŁANIA I SPOSOBY ICH REALIZACJI**

5.1. Cel strategiczny gminnego programu opieki nad zabytkami:

Opieka, ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego gminy, zwłaszcza będącego własnością samorządu.

5.2. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami:

Priorytet I.: Opieka, ochrona i rewaloryzacja zabytków gminy Pyzdry,

Priorytet II.: Podnoszenie świadomości lokalnej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami gminy Pyzdry,

Priorytet III.: Eksponowanie i popularyzacja walorów dziedzictwa kulturowego gminy Pyzdry.

5.3. Działania służące realizacji priorytetów:

Priorytet I.: Opieka, ochrona i rewaloryzacja zabytków gminy Pyzdry

<i>Lp.</i>	<i>działanie</i>	<i>sposób realizacji</i>
1.1.	Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków nieruchomości.	Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków w połączeniu z weryfikacją zbioru w oparciu o stan faktyczny zachowanej substancji zabytkowej w gminie. Prace inwentaryzacyjne będą polegać na sporządzeniu kart adresowych, w których umieszczone będą podstawowe dane określające obiekt zabytkowy oraz dokumentację fotograficzną.
1.2.	Założenie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych.	Założenie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych polegające na wprowadzeniu informacji o znaleziskach pradziejowych w formie kart zespołów stanowisk archeologicznych zgodnie z zaleceniem WWKZ.
1.3.	Poddanie analizie, które obiekty należałoby wpisać do rejestru zabytków.	Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w sprawie wpisania do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego obiektów budownictwa i architektury oraz zabytków archeologicznych nieujętych jeszcze w rejestrze, a reprezentujących duże walory historyczne, naukowe lub artystyczne i stanowiących ważne miejsce w krajobrazie kulturowym gminy.
1.4.	Uwzględnianie zabytków nieruchomości oraz zabytków archeologicznych w dokumentach planistycznych oraz mających charakter prawa miejscowego sporządzanych przez gminę.	Uwzględnianie zasad ochrony konserwatorskiej zawartych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego oraz innych materiałach planistycznych.
1.5.	Prowadzenie nadzorów archeologicznych na stanowiskach archeologicznych podczas inwestycji prowadzonych przez gminę Pyzdry.	Prowadzenie nadzorów archeologicznych na stanowiskach archeologicznych podczas inwestycji prowadzonych przez gminę Pyzdry przez archeologa oraz przekazywanie pozyskanych zabytków do Muzeum Regionalnego Ziemi Pyzdrowskiej w uzgodnieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
1.6.	Interwencja właściwych organów przy rażących naruszeniach prawa budowlanego związanego z zabytkami.	Zgłaszanie właściwym organom naruszeń dotyczących rozbioru, rozbudowy i przebudowy zmieniającej bryłę obiektów zabytkowych lub ich charakterystycznych elementów.
1.7.	Ochrona substancji zabytkowej stanowiącej własność gminy	Prowadzenie przez Urząd Miejski w Pyzdrach lub użytkownikami obiektów zabytkowych bieżących działań mających na celu utrzymanie substancji zabytkowej obiektów.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

	Pyzdry.	Planowane prace przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków: Dwór w Ratajach: - w 2025 r. zostaną wykonane: odwodnienie liniowe wokół budynku z osuszeniem fundamentów, wymiana pokrycia dachowego, renowacja ganku, renowacja 3 okien i wymiana 24 okien, renowacja 1 drzwi i wymiana 4 drzwi (podpisano umowę z wykonawcą) - w przyszłości - renowacja elewacji Klasztor pofranciszkański w Pyzdrach: - Wymiana stolarki okiennej we wschodnim skrzydle klasztoru
1.8.	Udzielanie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków .	Udzielanie dotacji na podstawie Uchwały nr X/75/19 Rady Miejskiej w Pyzdrach z dnia 26 września 2019 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków
1.9.	Porządkowanie zabytkowych cmentarzy.	Bieżące utrzymanie obiektów poprzez stałe porządkowanie terenów dawnych cmentarzy ewangelickich, we współpracy z gminami wyznaniowymi, instytucjami oraz wolontariuszami.
1.10.	Aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu i sytuacji kryzysowych.	Coroczna aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu i sytuacji kryzysowych. Sprawdzenie stanu koordynacji działań ujętych w programie. Sprawdzenie aktualności zapisów. Dokonanie aktualizacji zapisów.
1.11.	Podjęcie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.	Realizacja zadania wynikającego bezpośrednio z art. 87 u. 2. p. 7. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami poprzez tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami w celu realizacji priorytetów gminnego programu opieki nad zabytkami.

Priorytet II.: Podnoszenie świadomości lokalnej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami gminy Pyzdry

<i>I.p.</i>	<i>działanie</i>	<i>sposób realizacji</i>
2.1.	Rozpowszechnienie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków z terenu gminy Pyzdry.	Rozpowszechnienie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków z terenu gminy Pyzdry poprzez media: gminne strony internetowe, radio i telewizję, druki promocyjne.
2.2.	Udostępnienie „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025 - 2028” na stronie internetowej gminy Pyzdry.	Udostępnienie „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025 - 2028” na stronie internetowej gminy Pyzdry.
2.3.	Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na prace przy obiektach zabytkowych.	Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na prace przy obiektach zabytkowych.
2.4.	Włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach gminnych.	Przeprowadzanie w szkołach gminnych zajęć edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy. Tematykę zajęć wybierają w ramach swoich działań nauczyciele.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pызdry na lata 2025-2028

Priorytet III.: Ekspozowanie i popularyzowanie walorów dziedzictwa kulturowego gminy Pызdry

<i>I.p.</i>	<i>działanie</i>	<i>sposób realizacji</i>
3.1.	Gromadzenie i ekspozowanie zabytków ruchomych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy Pызdry.	1) Gromadzenie: opracowywanie, ewidencjonowanie, konserwowanie oraz przechowywanie zabytków, 2) Ekspozowanie zabytków na wystawach w Muzeum Regionalnym Ziemi Pызdrskiej.
3.2.	Przygotowywanie publikacji dotyczących zabytków oraz dziedzictwa kulturowego gminy Pызdry.	Przygotowywanie publikacji dotyczących zabytków oraz dziedzictwa kulturowego gminy Pызdry.
3.3.	Promocja dziedzictwa kulturowego gminy Pызdry	Udostępnienie mapy „Źródło” (dla dzieci i młodzieży) oraz „Śladami bitwy powstańczej” (dedykowana dla młodzieży i dorosłych) jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego. Popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym podczas lokalnych imprez masowych, organizowanie konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa. Popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym podczas lokalnych imprez masowych, organizowanie konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa. Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca uatrakcyjnieniu wizerunku Gminy oraz kreacji produktów turystyki kulturowej poprzez uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych. Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach gminnych i powiatowych w celu ułatwienia dojazdu do tych obiektów.
3.4.	Współpraca z innymi podmiotami.	Wspieranie działalności organizacji społecznych, pozarządowych i środowisk zajmujących się ochroną i opieką nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pызdry na lata 2025-2028**6. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI
GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI****6.1. Instrumentarium realizacji**

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminny. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanych zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej w Pызdrach
(miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej w Pызdrach;
- inne środki publiczne (dotacje, subwencje, dofinansowania) m.in.:
 - w ramach programu „Dziedzictwo Kulturowe” z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizowanego przez 6 priorytetów:
 1. Ochrona zabytków.
 2. Wspieranie działań muzealnych.
 3. Kultura ludowa.
 4. Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą.
 5. Ochrona zabytków archeologicznych.
 6. Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego.
 - w ramach dotacji przyznawanych przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków na podstawie wniosków złożonych przez właścicieli, posiadaczy lub użytkowników zabytków,
 - w ramach pomocy finansowej udzielanej jako dotacje przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Są to dotacje celowe z budżetu na finansowanie lub dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych,
 - w ramach dotacji udzielanych przez Powiat Wrzesiński na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków na podstawie wniosków złożonych przez właścicieli, posiadaczy lub użytkowników zabytków,
- środki ze źródeł prywatnych - środki osób fizycznych, organizacji pozarządowych - stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028**3. Instrumenty społeczne:**

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich przez gminę, jako właściciela niektórych obiektów zabytkowych; brak natomiast narzędzi do pozyskiwania informacji o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich dotyczących pozostałych obiektów zabytkowych stanowiących własność innych podmiotów - w tym zakresie informacje będą gromadzone przez gminę na podstawie możliwych do pozyskania danych,
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028**7. MONITORING DZIAŁANIA
GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI****7.1. Sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami**

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt (burmistrz, prezydent miasta) zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Miejskiej. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę Miejską.

Monitoring działania nad gminnym programem opieki nad zabytkami realizowany jest poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji programu,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

7.2. Zasady oceny dla poszczególnych priorytetów działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Priorytet I.: Opieka, ochrona i rewaloryzacja zabytków gminy Pyzdry:

- liczba wykonanych kart ewidencyjnych: gminnej ewidencji zabytków, ewidencji zabytków archeologicznych,
- liczba nowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
- dokumenty planistyczne, w których uwzględniono zasady ochrony konserwatorskiej zawarte w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- określenie prowadzonych nadzorów archeologicznych,
- ewentualne interwencje właściwych organów przy rażących naruszeniach prawa budowlanego związanego z zabytkami,
- efekty przeprowadzonych prac przy zabytkach stanowiących własność gminy,
- udzielone dotacje z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków,
- przeprowadzone prace na terenie dawnych cmentarzy ewangelickich we współpracy z gminami wyznaniowymi, instytucjami oraz wolontariuszami,
- przeprowadzenie aktualizacji planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu i sytuacji kryzysowych.

Priorytet II.: Podnoszenie świadomości lokalnej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami gminy Pyzdry:

- miejsca i formy rozpowszechniania informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
- udostępnienie „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025 - 2028” na stronie Biuletynu Informacji Publicznej gminy Pyzdry,
- miejsca i formy informowania właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na prace przy obiektach zabytkowych,
- liczba i formy przeprowadzonych w szkołach gminnych zajęć edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

Priorytet III.: Eksponowanie i popularyzacja walorów dziedzictwa kulturowego gminy Pyzdry:

- liczba zgromadzonych i zewidencjonowanych nowych zabytków oraz liczba wystaw dotyczących dziedzictwa kulturowego w Muzeum Regionalnym Ziemi Pyzdrskiej,
- przygotowane publikacje dotyczących zabytków oraz dziedzictwa kulturowego gminy Pyzdry,
- współpraca z innymi podmiotami w ramach eksponowania i promocji zabytków oraz dziedzictwa kulturowego gminy Pyzdry.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pызdry na lata 2025-2028**8. NIEKTÓRE ZEWNĘTRZNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA
GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym. Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy **zabytkach wpisanych do rejestru zabytków** mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z następujących środków:

8.1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 2425 z późn. zm.). Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu. Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- a) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- b) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- c) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- d) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- e) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- f) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- g) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- h) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- i) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- j) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- k) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- l) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pызdry na lata 2025-2028

- m) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- n) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- o) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- p) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- q) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej. Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.
- r) Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:
- s) zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- t) wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- u) stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Program realizowany jest poprzez promesy inwestycyjne udzielane przez Bank Gospodarstwa Krajowego. Z pomocy mogą skorzystać jednostki samorządu terytorialnego. Bezzwrotne rządowe wsparcie mogą przeznaczyć na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych dotyczących zabytków wpisanych do rejestru. Dzięki temu nasze zabytki będą mogły być uchronione przed degradacją i niszczeniem. Dofinansowanie z programu może wynieść maksymalnie 98 proc. wartości inwestycji, a minimalny wkład samorządów to jedynie 2 proc. Wnioskodawcy mogą starać się o wsparcie w jednej z trzech kategorii: do 150 tys. zł; do 500 tys. zł oraz do 3,5 mln zł.

• Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Zasady udzielania dotacji: - dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. - dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028**• Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

• Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwację obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacja mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczając obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej.

8.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Program „Dziedzictwo Kulturowe”

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

• Ochrona zabytków

Celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku. Priorytet skupia się na celach: - ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego, - konserwacja i rewaloryzacja zabytków, - udostępnianie zabytków na cele publiczne.

• Wspieranie działań muzealnych

Celem priorytetu jest wspieranie działalności z zakresu opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego; a także doposażenia pracowni konserwatorskich.

• Ochrona zabytków archeologicznych

Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. W ramach priorytetu minister realizuje również dotacje na

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

prorowadzenie badań archeologicznych wraz z wykonaniem ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego. Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzającej realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań.

• Kultura ludowa i tradycyjna

Celem priorytetu jest wspieranie najwartościowszych zjawisk z zakresu szeroko pojętej kultury ludowej, między innymi promowanie działań artystycznych będących twórczym upowszechnieniem elementów sztuki regionalnej. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, służące przekazywaniu umiejętności i tradycji, szczególnie w formie „warsztatów tradycyjnych rzemiosł” i „szkół ginących zawodów”, a także działania na rzecz ochrony unikalnych elementów kultury tradycyjnej, szczególnie w zakresie architektury regionalnej.

• Groby i cmentarze wojenne w kraju

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

• Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

• Badanie polskich strat wojennych

Strategicznym celem programu jest wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proveniencyjnych odnośnie strat wojennych poniesionych w zakresie zbiorów artystycznych.

Program „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”

Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, etc. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pызdry na lata 2025-2028

dokumentacji technicznej do inwestycji.

Narodowy Instytut Dziedzictwa – konkursy**„Wspólnie dla Dziedzictwa”**

Program Wspólnie dla Dziedzictwa służy dofinansowaniu projektów realizowanych przez organizacje pozarządowe, których celem jest identyfikacja, dokumentacja i/lub upowszechnianie dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także sprzyjanie społecznemu zaangażowaniu w ochronę i opiekę nad dziedzictwem, w tym nad zabytkami. Pożądanym efektem Programu jest wzmocnienie kapitału społecznego, stanowiącego jeden z czynników rozwoju nowoczesnych społeczeństw obywatelskich, poprzez animowanie wspólnych działań lokalnych interesariuszy na rzecz rozpoznania i zachowania dobra wspólnego, jakim jest dziedzictwo kulturowe i związane z nim wartości.

Program adresowany jest do organizacji pozarządowych. W ramach Programu wnioskodawcy mogą ubiegać się o dofinansowanie zadań adresowanych przede wszystkim do społeczności lokalnych, realizujących strategiczne cele Programu poprzez niżej wymienione działania:

1. prace porządkowe przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub włączonych do gminnej lub wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz w ich otoczeniu;
2. działania przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu materialnego dziedzictwa kulturowego, prowadzące do jego rozpoznania, utrwalenia oraz zachowania dziedzictwa kulturowego i jego wartości;
3. działania zmierzające do zachowania i wzmocnienia tradycji rękodzielniczych, upowszechniania umiejętności związanych z rzemiosłem lub tradycyjnymi technikami budowlanymi, służących zachowaniu zabytków i ich wartości;
4. działania edukacyjne oraz popularyzujące lokalne dziedzictwo kulturowe (materialne) i wiedzę na jego temat lub na temat jego wartości, prowadzące do zwiększenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa oraz wzmocnienia społecznej woli zachowania dziedzictwa i korzystania z jego wartości;
5. działania edukacyjne mające na celu zwiększenie poziomu wiedzy na temat procedury, zgodnego z obowiązującymi przepisami prawa, poszukiwania zabytków i promocję dobrych praktyk w zakresie poszukiwania zabytków przy użyciu urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

„Zabytek Zadbany”

Konkurs „Zabytek Zadbany” ma na celu promocję właściwej opieki nad zabytkami – prowadzonych wzorowo prac badawczych, konserwatorskich, rewitalizacyjnych i adaptacyjnych, a także systematycznych działań na rzecz właściwego utrzymania zabytków. Nadzór nad Konkursem w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Konkurs jest co roku ponawiany. Konkurs ma charakter otwarty i nieodpłatny, adresowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych. Zgłoszeń obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych mogą dokonywać ich właściciele, posiadacze i zarządcy, a także Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków lub konserwatorzy samorządowi oraz kierownicy delegatur Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków.

„Samorząd dla Dziedzictwa”

Konkurs ma przyczynić się popularyzacji obowiązku tworzenia i realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami, a co za tym idzie zwiększenia świadomości oraz poczucia odpowiedzialności społecznej za dziedzictwo w naszym bezpośrednim otoczeniu. Osiągnięcie statusu laureata ma mieć nie tylko wymiar prestiżowy. Ma być jednocześnie motywacją do wzmocnionej aktywności

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

w kolejnych latach i być czytelnym sygnałem dla lokalnych społeczności, że dbałość o dziedzictwo powinno być procesem ciągłym, długoletnim i gruntownie przemyślanym. To pomost pomiędzy gminami a właścicielami zabytków, który może sprawić, że program przyczyni się do istotnego rozwoju czy też aktywnego zarządzania zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy na płaszczyźnie społecznej, kulturowej lub komercyjnej.

8.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021-2027

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2021- 2027. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: - obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży; - duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej; - wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy uruchomione zostały w 2011 r. Wzorem poprzedniej edycji programu można ubiegać się o środki przeznaczone na ochronę dziedzictwa kulturowego na projekty dotyczące:

- rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne obiektów historycznych i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, szczególnie realizowane w ramach przyjętych strategii rozwoju produktów turystyki kulturowej;
- rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne zespołów fortyfikacyjnych i budowli obronnych oraz obiektów przemysłowych o wysokiej wartości historycznej (szczególnie na muzea nowoczesności);
- renowacji, ochrony i zachowania miejsc pamięci i martyrologii;
- budowy i rozbudowy publicznych i niekomercyjnych instytucji kultury o europejskim znaczeniu;
- budowy, rozbudowy, odbudowy i adaptacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla polskiej kultury;
- kompleksowych programów konserwacji i digitalizacji zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów istotnych dla europejskiego dziedzictwa kulturowego;
- zabezpieczanie zabytków ruchomych i nieruchomych przed kradzieżą i zniszczeniem. Dofinansowanie może sięgnąć 90 % kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Pyzdry na lata 2025-2028

przynawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

8.4. Dofinansowania niepubliczne

Poza finansowaniem ze środków publicznych lub europejskich, możliwe jest także pozyskanie dofinansowania ze środków podmiotów prywatnych, przede wszystkim fundacji. Przykładami takich organizacji są m.in.:

- Fundacja ORLEN - realizuje zadania m.in. w zakresie ochrony dóbr kultury.
- Fundacja TAURON - realizuje swoje cele m.in. poprzez ochronę dziedzictwa narodowego, w szczególności obiektów zabytkowych.
- Fundacja KGHM Polska Miedź - wspiera inicjatywy m.in. w obszarze kultury i tradycji, w tym działania prowadzące do zachowania w jak najlepszym stanie obiektów architektury sakralnej i świeckiej, zabytków ruchomych i obiektów kultury materialnej.
- Fundacja PGNiG im. Ignacego Łukasiewicza - wspiera m.in. inicjatywy na rzecz dziedzictwa narodowego i kultury.
- Fundacja PGE - realizuje projekty dotyczące m.in. pielęgnowania tożsamości narodowej i pamięci historycznej oraz zadania w zakresie kultury i dziedzictwa narodowego.